

Αθλητισμός και πολιτικές ταυτότητες: εργατικός αθλητισμός και συλλογικές δράσεις στο Βόλο του Μεσοπολέμου

«Απέναντι στις προσπάθειες των αστικών Συλλόγων και γενικώτερα της αστικής τάξης που αγωνίζονται να φασιστικοποιήσουν την εργατική Νεολαία, στέκει αντιμέτωπο το εργατικό σπορ. Το εργατικό αθλητικό κίνημα άρχισε να αναπτύσσεται και να παίρνει σάρκα και οστά μ' ένα ξεκάθαρο ταξικό χαρακτήρα [...] για μια πλατειά μελλοντική ανάπτυξη, που θα τραβήξει όλους τους νέους εργάτες αθλητές μέσα σ' αυτό για να εκπληρώσουν τον ιστορικό τους προορισμό».

Γιώργος Καίκης, «Το εργατικό σπορ και η εργατοχωρική νεολαία» (1929).¹

Εισαγωγή

Στην εργασία αυτή διερευνάται η συγκρότηση και η οργάνωση του Εργατικού Αθλητισμού στο Βόλο κατά τον Μεσοπόλεμο, όπως και η ανάπτυξη ποικίλων δραστηριοτήτων και δημόσιων παρεμβάσεων των εργατικών αθλητικών σωματείων. Ο όρος «εργατικός αθλητισμός» καθιερώνεται από το κομμουνιστικό κίνημα του Μεσοπολέμου, οπότε και αναδεικνύεται ως προνομιακό πεδίο πολιτικής παρέμβασης και οργανωτικής ανάπτυξης. Έτσι, λοιπόν, σε ένα προγραμματικής φύσης κείμενο ως σκοποί του «εργατικού αθλητισμού» αναφέρονται η ψυχαγωγία της εργατικής νεολαίας, η αντίδραση στην εκμετάλλευση της νέας γενιάς των εργατών «με τη φυσική διάπλαση των εργαζόμενων νέων», η προετοιμασία

«ρωμαλέων και γυμνασμένων προλετάρων για τον αγώνα της εργατικής τάξης». Επισημαίνονται ακόμα, η απόσπαση των εργαζόμενων νέων από την ιδεολογική εθνικιστική επιρροή που ασκούν οι «αστικοί αθλητικοί σύλλογοι», όπως και η οργάνωση «δραστηρίων νέων εργατών, τους οποίους να κατεβάσει στον κοινό αγώνα κατά της πλουτοκρατίας».²

Η έρευνά μας παρακολουθεί μια σειρά γεγονότων που έλαβαν χώρα στον Βόλο το 1930, στο πλαίσιο μιας ποδοσφαιρικής συνάντησης μεταξύ εργατικών αθλητικών σωματείων, μελών της *Ομοσπονδίας Εργατοαγροτικού Αθλητισμού* (ΟΕΑ), τμήμα της *Ομοσπονδίας Κομμουνιστικών Νεολαιών Ελλάδας* (ΟΚΝΕ). Η πολιτισμική και πολιτική συγγένεια ανάμεσα στα μέλη των συλλόγων αυτών εδράζονται στην κοινή ταυτοτική αναφορά του εργάτη-αγρότη, που στεγάζεται στην ήδη ανεπτυγμένη από την προηγούμενη δεκαετία μέριμνα του κομμουνιστικού κόμματος να αναπτύξει αθλητικές δραστηριότητες στους χώρους των κοινωνικών αυτών στρωμάτων. Η ανάλυσή μας εστιάζει στη διαμόρφωση αυτής της πολιτικής και των ανάλογων πρακτικών, προκειμένου να αναδείξουμε τις διαδικασίες πολιτικής διαχείρισης των εργατοαγροτικών στρωμάτων, ιδίως μάλιστα τη συγκρότηση ισχυρών πολιτικο-ιδεολογικών ταυτοτήτων στους χώρους αυτούς, όπου οι νέοι αποτελούν προνομιακό πεδίο παρέμβασης.

Για την Ελλάδα και ειδικότερα τον Βόλο, όπως θα δούμε στη συνέχεια, ο Μεσοπόλεμος αποτελεί μια περίοδο κατά την οποία ραγδαίες εξελίξεις οδηγούν σε καθοριστικούς κοινωνικούς και πολιτισμικούς μετασχηματισμούς: η καταστροφή του 1922 και το τεράστιο προσφυγικό πρόβλημα, οι αλληπάλληλες πολιτειακές και πολιτικές κρίσεις, η διεύρυνση της βιομηχανικής παραγωγής και η ανάπτυξη ενός δυναμικού βιοτεχνικού/βιομηχανικού προλεταριάτου, οι αλλαγές στις παραγωγικές σχέσεις, η ίδρυση του Κομμουνιστικού Κόμματος, όπως και οι νέες ιδέες μαζί με τις νέες ιδεολογικές και κοινωνικές συγκρούσεις που συνοδεύουν την εμφάνισή του.

Στο πλαίσιο αυτών των διεργασιών, ο αθλητισμός, παρά το γεγονός ότι εμφανίζεται δυναμικά από τα τέλη του 19ου αιώνα, αναπτύσσεται δυναμικά στον αστικό χώρο και προσελκύει το ενδιαφέρον των αστικών στρωμάτων μετά την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα, οπότε και τα λαϊκά στρώματα προσελκύνονται από τις αθλητικές δραστηριότητες. Κύρια χαρακτηριστικά της

κοινωνικής διάχυσης του αθλητισμού την περίοδο αυτή αποτελούν η ίδρυση νέων αθλητικών σωματείων και η συμμετοχή σε αυτά ενός σταδιακά διευρυνόμενου μέρους των λαϊκών στρωμάτων. Οι βασικές αιτίες των μετατοπίσεων θα πρέπει να αναζητηθούν στις ποικίλες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αλλαγές της περιόδου, στις διεργασίες αστικοποίησης ενός σημαντικού πληθυσμού από την αγροτική ενδοχώρα, πέραν των προσφύγων, που εγκαθίστανται στις παρυφές των μεγάλων πόλεων, καθώς και στη μεγέθυνση της βιομηχανικής/βιοτεχνικής παραγωγής. Οι αλλαγές αυτές συνέβαλαν στη διαμόρφωση νέων εργασιακών σχέσεων, την οργάνωση της αστικής κοινωνικότητας και στην υιοθέτηση του αθλητισμού ως πρακτική του ελεύθερου χρόνου από την εργατική τάξη.

Τα βασικά βήματα μιας τέτοιας διεργασίας μπορεί να ανιχνευτούν και στην ανάπτυξη του αθλητισμού στο Βόλο, σημαντικό εμπορικό και βιομηχανικό κέντρο της εποχής. Στην πόλη, από τα τέλη του 19ου αιώνα, έχει ήδη αρχίσει να εμφανίζεται μια υποτυπώδης αθλητική γυμναστική κίνηση. Τα αθλητικά της σωματεία, αρχικά γυμναστικού χαρακτήρα, υιοθετούν από τα τέλη της πρώτης δεκαετίας του 20ού αιώνα και αναπτύσσουν τα νεωτερικά σπορ, με επίκεντρο το ποδόσφαιρο. Η εκλαίκευση και διάχυσή του στα ευρύτερα λαϊκά εργατικά στρώματα, ενισχύονται με την έλευση στην πόλη ενός ιδιαίτερα σημαντικού πληθυσμού προσφύγων, κατά την περίοδο 1914-1922. Ιδρύονται, έτσι, αθλητικά σωματεία με ισχυρά προσφυγικά ταυτοτικά χαρακτηριστικά, ενώ ένα πλήθος νεαρών προσφύγων διευρύνει το αθλητικό δυναμικό υπαρχόντων αθλητικών συλλόγων της πόλης.

Στη διαδικασία αυτή κεντρικό ρόλο διαδραματίζουν οι εργατικές συλλογικότητες, ιδιαίτερα εκείνες που είναι ενταγμένες στο εργατικό κίνημα, καθώς είναι αυτές που με την προτροπή του Κομμουνιστικού Κόμματος αναλαμβάνουν την οργάνωση αθλητικών σωματείων. Το περιστατικό στο οποίο αναφέρεται η εργασία αυτή, παράδειγμα οργάνωσης και δράσης των εργατικών αθλητικών σωματείων τη πόλης, αναδεικνύει αντιλήψεις και συλλογικές δράσεις των κομμουνιστών άμεσα συνδεδεμένων με την απήχηση του αθλητισμού στην νεολαία της εποχής και τις πολιτικές τους προτεραιότητες. Όμως, σε κάθε περίπτωση, η πολιτική διάσταση αυτών των παρεμβάσεων σηματοδοτεί τη διαμόρφωση νέων πολιτισμικών όρων με τους οποίους οι νεολαίοι νοηματοδοτούν

την αθλητική δράση και τη συμμετοχή τους σε ανάλογες κοινωνικές δραστηριότητες. Εξάλλου, η παρουσία νέων εργατών σε ποικίλες αθλητικές δράσεις αποκτά ένα επιπλέον ενδιαφέρον που αφορά τον τρόπο διαπραγματεύσεως και επιτέλεσης της κομμουνιστικής ταυτότητας της περιόδου.

1. Ο Βόλος στο Μεσοπόλεμο: Κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες

Η πόλη του Βόλου, από τα τέλη του 19ου αιώνα και κυρίως μετά την προσάρτησή της στο ελληνικό κράτος (1881), είναι άμεσα συνυφασμένη με την ανάπτυξη του εμπορίου αλλά και την παράλληλη ανοδική πορεία της βιομηχανίας και βιοτεχνίας. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει την πόλη σε σημαντικό κέντρο παραγωγής και διαμετακομιστικού εμπορίου. Ως σημαντικοί παράγοντες που συμβάλουν σε αυτή την εξέλιξη θα μπορούσαν να αναφερθούν η ανάπτυξη του λιμανιού, η κατασκευή του σιδηροδρόμου και η αυξημένη προσφορά εργασίας λόγω της ερήμωσης πολλών θεσσαλικών τσιφλικιών μετά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897, η σταδιακή αστικοποίηση των κολίγων, οι αυξημένες προσφυγικές ροές κυρίως μετά το 1922 αλλά και η προσέλκυση νέων επιχειρήσεων.³ Η πόλη από τις αρχές του 20ού αιώνα αναπτύσσεται τόσο δημογραφικά όσο και οικονομικά.⁴ Η υποδοχή μεγάλου όγκου προσφυγικού και μεταναστευτικού πληθυσμού, κυρίως μετά το 1922, προκαλεί αλλαγές στις διαδικασίες ανάπτυξης και τις δραστηριότητες που την συνοδεύουν. Παράλληλα, διαμορφώνονται νέες πολιτισμικές συνθήκες, εντατικοποιείται η αστική ανάπτυξη ενώ αλλάζει η φυσιογνωμία της πόλης. Προσφυγικοί συνοικισμοί δημιουργούνται στην περιαστική ζώνη και στις αδόμητες περιοχές της, με χαρακτηριστικά παραδείγματα το *Παλιό Λιμεναρχείο*, το *Οξυγόνο*, τον *Άναυρο*, στο τέρμα της οδού Ιωλκού και τον *Ξηρόκαμπο* όπου δημιουργήθηκε ο συνοικισμός της Νέας Ιωνίας. Εκεί εγκαθίστανται Μικρασιάτες πρόσφυγες προερχόμενοι κυρίως από τη Σμύρνη και τις γύρω περιοχές, αλλά και τη Νικομήδεια, τον Πόντο και την Καππαδοκία.⁵

Η πόλη μετατρέπεται σταδιακά σε βιομηχανικό κέντρο, το δεύτερο της χώρας μετά τον Πειραιά, καθώς επίσης και κέντρο του ελληνικού καπνεμπορίου και σιτεμπορίου. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι το 1930 λειτουργούν στο

Βόλο 984 μεταποιητικές επιχειρήσεις, κάποιες εκ των οποίων μετατρέπονται σε Ανώνυμες Εταιρείες, που απασχολούν 5.943 εργαζόμενους.⁶

Σε αυτή τη βιομηχανική και γενικότερα οικονομική άνθηση συντελεί επίσης η εγκατάσταση πιστωτικών οργανισμών και ασφαλιστικών εταιρειών, ενώ η παρουσία επτά προξενείων στην πόλη είναι ένδειξη της αξιόλογης αυτής εμπορικής και παραγωγικής δραστηριότητας.⁷ Η ανάπτυξη και η σταδιακή διεύρυνση του δευτερογενούς τομέα, με τη δημιουργία μεγάλων εργοστασίων και εμπορικών οίκων, συνοδεύεται βέβαια από την ανάδειξη μιας νέας ισχυρής ομάδας βιομηχάνων που αριθμεί σημαντικό αριθμό μελών.

Εκτός από την ανώτερη κοινωνική τάξη, ορατή είναι στην πόλη η διευρυμένη βάση της μεσαίας και της κατώτερης εργατικής τάξης. Ο Βόλος συγκαταλέγεται μεταξύ των πόλεων που εμφανίζει υψηλά ποσοστά βιοτεχνικού και βιομηχανικού εργατικού δυναμικού.⁸ Ανάμεσα στον κόσμο της ολιγάριθμης αλλά ισχυρής αναδυόμενης μεγαλοαστικής τάξης (βιομήχανοι/έμποροι) και στον κόσμο της μισθωτής εργασίας, παρεμβάλλεται ένα πλήθος μικροεπιχειρηματιών, βιοτεχνών και μικρεμπόρων που δραστηριοποιούνται επίσης στην πόλη.⁹

Γίνεται λοιπόν φανερό ότι η πόλη, από το γύρισμα του 20ού αιώνα και κυρίως στα μέσα της Μεσοπολεμικής περιόδου, εισέρχεται σε μια νέα εποχή ραγδαίων οικονομικών και κοινωνικών μετασχηματισμών, κάτι που παρατηρείται γενικότερα στη χώρα. Όπως, όμως, έχει επισημανθεί στη βιβλιογραφία «δεν πρόκειται για μια διαδικασία ανώδυνη και δεν πρόκειται για γενικευμένη άνοδο της ευημερίας».¹⁰ Οι όροι διαβίωσης των εργατών καθώς και η παροχή εργασίας γίνεται κάτω από ιδιαίτερα αντίξοες συνθήκες (χαμηλές αμοιβές, εξαντλητικό ωράριο κλπ.).¹¹ Έτσι, στη συγκυρία αυτή και κυρίως στις αρχές του 20ου αιώνα, εκδηλώνεται, μία σειρά εργατικών διαμαρτυριών και ριζοσπαστικών κινητοποιήσεων, ως αντίδραση στην εργοδοτική εκμετάλλευση και προκειμένου να εξασφαλιστούν καλύτερες συνθήκες εργασίας και διαβίωσης.

Στο πλαίσιο αυτών των διεργασιών διαμορφώνονται προϋποθέσεις συσπείρωσης των εργαζομένων για τη διεκδίκηση εργασιακών δικαιωμάτων. Πυκνή είναι η ίδρυση εργατικών σωματείων κατά τη δεύτερη δεκαετία του 20ού αιώνα, με συντεχνιακά και επαγγελματικά χαρακτηριστικά,¹² μια δραστηριότητα που αναδεικνύει τις διεργασίες που πραγματοποιούνται στον κοινωνικό

και συντεχνιακό χώρο της πόλης, συμβάλλει στη συγκρότηση συνδικαλιστικών οργάνων, στην εκδήλωση δράσεων διαμαρτυρίας και στην ανάπτυξη ενός πρωτοπόρου για την Ελλάδα εργατικού κινήματος. Οι προδρομικές αυτές διεργασίες οργάνωσης εργατικού κινήματος εκβάλλουν, το 1908, στην ίδρυση του *Εργατικού Κέντρου Βόλου*, άμεσα συνδεδεμένου με την διεύρυνση του σοσιαλιστικού κινήματος.¹³ Επιπλέον, η ίδρυση της *Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδας* (ΓΣΕΕ) και του *Σοσιαλιστικού Εργατικού Κόμματος Ελλάδας* (ΣΕΚΕ μετέπειτα *Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας*), παρά τις έντονες ιδεολογικές διαμάχες και οργανωτικές συγκρούσεις, εγκαινιάζουν μια νέα περίοδο εργατικών διεκδικήσεων που ευνοούν και τη συγκρότηση ισχυρών οργανώσεων του ΚΚΕ στην πόλη, με πυκνές δραστηριότητες (απεργιακές κινητοποιήσεις, διανομή προκηρύξεων). Το πολιτικο-ιδεολογικό πρόσημο της συνδικαλιστικής συσπείρωσης δεν είναι ενιαίο. Οι διαφορετικές ιδεολογικές τάσεις διαμορφώνουν νέους συσχετισμούς και νέους συνδικαλιστικούς φορείς στην πόλη.¹⁴ Υπό τον έλεγχο του ΚΚΕ λειτουργεί, το 1930, η *Εργατική Ένωση (Λέσχη)*, στη δύναμη της οποίας εντάσσονται πέντε εργατικά σωματεία τα οποία «στεγάζουν» περιορισμένο αριθμό εργατών σε σχέση με το πλήθος των εργατών το οποίο είναι ιδεολογικά και πολιτικά διασπασμένο.

Εξάλλου, οι ποικίλες κοινωνικές, ιδεολογικές και πολιτικές ζυμώσεις, συνετέλεσαν στη δημιουργία αξιόλογης πνευματικής και πολιτιστικής κίνησης. Εκφάνσεις των διεργασιών αυτών αποτυπώνονται στην ίδρυση εκπαιδευτικών ιδρυμάτων που αποκτούν ιδιαίτερη φήμη και πανελλήνια εμβέλεια, όπως η *Εμπορική Σχολή* και το *Παρθεναγωγείο του Βόλου*, στην αξιόλογη ανάπτυξη θεατρικών και άλλων καλλιτεχνικών δραστηριοτήτων και σχολών, όπως και στην εμφάνιση διάφορων πνευματικών συλλογικοτήτων.¹⁵ Την ίδια περίοδο πυκνώνει και η κυκλοφορία διάφορων περιοδικών εκδόσεων των συλλογικοτήτων αυτών, καθώς και δημοσιογραφικών εντύπων, όπως οι εφημερίδες *Η Θεσσαλία*, *Ταχυδρόμος*, *Λαϊκή Φωνή* και *Σημαία*.¹⁶

Στο πλαίσιο αυτό, η *Εργατική Λέσχη Βόλου*, επιδιώκοντας να αποτελέσει πόλο συσπείρωσης και ανάπτυξης της κοινωνικότητας των εργατών, λειτουργεί εργατική χορωδία, ομάδα ανάγνωσης, εργατικό Καλλιτεχνικό Όμιλο,¹⁷ Λέσχη Λογοτεχνικών Συζητήσεων, ενώ διοργανώνει συχνές διαλέξεις με εργατική ή επιστημονική θεματολογία. Το κλίμα αυτό ευνοεί, όπως θα δούμε στη συνέχεια,

και η ανάπτυξη του αθλητισμού. Για τη διάδοση των ιδεών της, η Λέσχη εκδίδει από το 1930 την εφημερίδα *Προλεταριακή Ζωή*, με περιεχόμενο ανάλογο με τους σκοπούς της, την *Εργατική Βοήθεια*,¹⁸ τα σπορ, αλλά και τη συνδικαλιστική κίνηση των Καπνεργατών και των Ιδιωτικών υπαλλήλων.¹⁹

2. Ο «αστικός» αθλητισμός στο Βόλο

Κατά τον Μεσοπόλεμο, στο Βόλο όπως και την ευρύτερη περιοχή αναπτύσσονται σημαντικές αθλητικές δραστηριότητες από σωματεία με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά και προσανατολισμούς σε σχέση με τον τρόπο λειτουργίας τους και τα αθλήματα που αναπτύσσουν. Έτσι, συναντώνται σωματεία που καλλιεργούν τον αθλητισμό και τα σπορ, όπως τον κλασικό αθλητισμό, τη γυμναστική, το ποδόσφαιρο, τη σκοποβολή, το βόλεϊ, τον εκδρομισμό, την ποδηλασία, την πυγμαχία κλπ. Ενδεικτικά αναφέρουμε, την ποδηλατική ομάδα ο *Φαρδύς δρόμος* και τον αθλητικό όμιλο *Ελληνικός Αστέρας*, ο οποίος με την ίδρυσή του στα 1930 φαίνεται να διοργανώνει εσωτερικούς αγώνες ποδηλασίας αλλά και να διατηρεί τμήμα κλασικού αθλητισμού.²⁰ Την ίδια περίοδο (1930), ο *Σύνδεσμος Ελληνικών Γυμναστικών Αθλητικών Σωματείων* (ΣΕΓΑ.Σ) διοργανώνει ποδηλατικούς αγώνες στην πόλη, ενώ μεριμνά και για τη διοργάνωση αγώνων ανώμαλου δρόμου με τη συμμετοχή αθλητών της *Αθλητικής Ένωσης Κωνσταντινουπολιτών* (ΑΕΚ) Βόλου, του *Πανθεσσαλικού Αθλητικού Ομίλου Κωνσταντινουπολιτών* (ΠΑΟΚ) Βόλου, του *Γυμναστικού Συλλόγου «Η Νίκη»* και του *Γυμναστικού Συλλόγου Βόλου*. Προσανατολισμένος στην ανάπτυξη της ποδηλασίας αλλά και της πετοσφαίρισης, εμφανίζεται και ο *Ποδοπετοσφαιρικός Όμιλος Μαγνησιακός* (ΠΟΜ), ο οποίος μάλιστα πρωταγωνιστεί στη διοργάνωση ποδηλατικών αγώνων στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας. Όσον αφορά την πετοσφαίριση, εκτός από τον ΠΟΜ αξιοσημείωτη δραστηριότητα γύρω από το άθλημα επιδεικνύει και η ομάδα του *Αίαντα*. Αξιόλογη παρουσία έχουν και οι σύλλογοι που δραστηριοποιούνται στην πεζοπορία και ορειβασία, όπως το *Τμήμα Βόλου του Ελληνικού Ορειβατικού Συνδέσμου* και το *Φυσιολατρικό Όμιλο Νέων «Ήλιος»*.²¹ Σημαντική παρουσία έχει επίσης ο εκδρομικός όμιλος *Καλή Συντροφιά*. Έντονη κινητικότητα παρουσιάζεται και γύρω από το

άθλημα της πυγμαχίας. Κατά καιρούς διοργανώνονται πυγμαχικοί αγώνες, στους οποίους, εκτός από αθλητές της ευρύτερης περιοχής της Θεσσαλίας, προσκαλούνται και φημισμένοι πυγμάχοι της περιόδου από ολόκληρη τη χώρα.²² Από τις αθλητικές δραστηριότητες δεν λείπουν και εκείνες που σχετίζονται με τον κλασικό αθλητισμό. Ενδεικτικά αναφέρουμε τους ετήσιους αγώνες που διοργανώνει ο *Γυμναστικός Σύλλογος Παγασητικός*, στους οποίους συμμετέχουν αθλητές αναγνωρισμένων σωματείων από τον ΣΕΓΑΣ. Τα σωματεία αυτά προέρχονταν από το Βόλο αλλά και από άλλες πόλεις, όπως τη Λάρισα, τα Τρίκαλα και Λαμία.²³

Ακόμη πιο έντονη δραστηριότητα αναπτύσσεται γύρω από το ποδόσφαιρο, τόσο στην πόλη όσο και στην ευρύτερη περιοχή. Ειδικότερα, λειτουργούν σωματεία τα οποία συμπεριλαμβάνουν μεταξύ των άλλων τμήματα ποδοσφαίρου, όπως και σωματεία που είναι αμιγώς ποδοσφαιρικά. Από τα τελευταία, κάποια είναι αναγνωρισμένα βάσει καταστατικού και εγγεγραμμένα στις δυνάμεις της περιφερειακής *Ένωσης Ποδοσφαιρικών Σωματείων της Ελληνικής Ποδοσφαιρικής Ομοσπονδίας* (ΕΠΟ). Η *Περιφερειακή Ένωση Ποδοσφαιρικών Σωματείων Θεσσαλίας* (ΠΕΠΣΘ) ιδρύεται στο Βόλο το 1929, τρία δηλαδή χρόνια μετά την ίδρυση της ΕΠΟ.²⁴ Σκοπός του νέου φορέα είναι η ανάπτυξη του αθλήματος στη Θεσσαλία. Βέβαια, η έλλειψη αγωνιστικών χώρων δυσχέραινε την ομαλή διεξαγωγή των αγώνων, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις, για να διεξαχθούν προγραμματισμένοι αγώνες διαμορφώνονται με τον κατάλληλο τρόπο ακόμη και πλατείες ή σχολικοί χώροι.²⁵ Ωστόσο, ορισμένα αναγνωρισμένα σωματεία είναι εύρωστα, με ισχυρές αθλητικές δομές, με δικούς τους χώρους που στεγάζουν ένα σημαντικό αριθμό αθλούμενων.²⁶ Διατηρούν «θυγατρικούς» συνεργαζόμενους συλλόγους, οι οποίοι, μάλιστα, στον τύπο της εποχής αναφέρονται και ως «παραρτήματα» ή «δορυφόροι», που λειτουργούν ως χώροι προσέλκυσης νεαρών αθλητών. Συνήθως, αυτοί οι σύλλογοι/«παραρτήματα» συμμετέχουν σε ποικίλες ανεπίσημες συναντήσεις ή σε «εσωτερικά πρωταθλήματα» του κεντρικού σωματείου στο οποίο «ανήκαν». Ως τέτοια περίπτωση σωματείων μπορούμε να αναφέρουμε την ομάδα *Δημητριάς*, που φέρεται ως παράρτημα του *Αθλητικού Ομίλου Βόλου «Κένταυρος»*. Ο *Κένταυρος*, είναι ένα σωματείο με πολλές αθλητικές δραστηριότητες, που διατηρεί πυκνή επικοινωνία με σωματεία της περιοχής αλλά και πέρα από αυτή,

αφού συνδιοργανώνει αγώνες με πολλές και ισχυρές ομάδες της Θεσσαλονίκης και της Αθήνας.²⁷ Επίσης, όλοι οι αναγνωρισμένοι ποδοσφαιρικοί σύλλογοι που ήταν ενταγμένοι στην ΕΠΣΘ διατηρούν «δεύτερες» ομάδες νέων, που συμμετείχαν σε ξεχωριστό πρωτάθλημα. Οι συναντήσεις μεταξύ των ομάδων συνήθως διεξάγονται πριν τον αγώνα των «πρώτων» ομάδων, σύμφωνα με το πρόγραμμα του πρωταθλήματος. Άλλα σωματεία που εμφανίζονται να διατηρούν «δεύτερες» ομάδες είναι ο Άτλαντας, η ΑΕΚ Βόλου και ο Εθνικός.²⁸ Μέσα από την διοργάνωση ανάλογων πρακτικών, διαπιστώνουμε ότι τουλάχιστον κάποια από αυτά τα σωματεία διοικούνται πιθανώς από εύπορους έως και οικονομικά ισχυρούς παράγοντες της πόλης, οι οποίοι εκπονούν μακροπρόθεσμες στρατηγικές ανάπτυξης των σωματείων που ελέγχουν. Με άλλα λόγια και σχετικά με αυτή τη λειτουργία τους, διαφαίνεται η αξιοποίηση μιας διοικητικής τεχνογνωσίας νεωτερικού τύπου που αξιοποιείται για την ισχυροποίηση και τη διαρκή παρουσία τους στα αθλητικά δρώμενα της περιοχής και ευρύτερα.

Κάποια άλλα σωματεία δεν είναι αναγνωρισμένα, κάτι που σημαίνει ότι η λειτουργία τους δεν διέπεται από κάποιο, νομικά τουλάχιστον, εγκεκριμένο καταστατικό και πιθανόν να αποτελούν ευκαιριακές συσσωματώσεις με τοπικά ή και άλλα ταυτοτικά χαρακτηριστικά (προσφυγική προέλευση, συντεχνία κ.ά.). Τα πρώτα «ανεπίσημα» οργανωμένα ποδοσφαιρικά σωματεία εμφανίζονται σταδιακά, κυρίως από το 1923 και έπειτα, ενώ από τα τέλη της δεκαετίας, η Πανθεσσαλική Ένωση Αθλητικών Σωματείων (ΠΕΑΣ) διοργανώνει ειδικό πρωτάθλημα, ανάλογο με αυτό των αναγνωρισμένων σωματείων.²⁹

Στη συνέχεια, ενδεικτικά αναφέρουμε κάποια από τα ποδοσφαιρικά σωματεία που δραστηριοποιούνται στην πόλη αλλά και στην ευρύτερη περιοχή, κατά την περίοδο που μελετάμε. Μια από τις πρώτες ποδοσφαιρικές ομάδες της πόλης είναι η Προσφυγική Ένωση του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού, που ιδρύεται το 1923. Ένα χρόνο αργότερα, αναγνωρίζεται επίσημα με τη νέα ονομασία Γυμναστικός Σύλλογος Προσφύγων Βόλου, ενώ το 1926 το σωματείο μετονομάζεται και πάλι σε Γυμναστικό Σύλλογο «Η Νίκη».³⁰ Μια ακόμη ομάδα νέων ποδοσφαιριστών και αθλητών, με επικεφαλής «σοβαρούς κυρίους, φιλάθλους της πόλης του Βόλου», ιδρύει το 1929 τον Πανθεσσαλικό Αθλητικό

Όμιλο Κωνσταντινουπολιτών (ΠΑΟΚ).³¹ Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφέρουμε ότι η παρουσία του προσφυγικού πληθυσμού της πόλης υπήρξε καταλυτική, σε ό,τι αφορά την επιτάχυνση των διεργασιών ανάπτυξης διαφόρων αθλημάτων και ιδιαιτέρως του ποδοσφαίρου. Από τις ισχυρότερες και πληθθέστερες σε αθλητικό δυναμικό ποδοσφαιρικές ομάδες, είναι ο ποδοσφαιρικός όμιλος του *ΑΕΑΘ Απόλλωνα*, που αποτελεί τμήμα του Γυμναστικού Συλλόγου *Νίκη* και ο ποδοσφαιρικός όμιλος *Πέρα Κλούμπ*, οι οποίοι διέθεταν πρώτες και δεύτερες ομάδες.³²

Μέσα από τις διοργανώσεις αθλητικών εκδηλώσεων, οι σύλλογοι αναπτύσσουν δίκτυα επικοινωνίας, διευρύνοντας τους κύκλους της κοινωνικότητας στην πόλη. Προς αυτή την κατεύθυνση συμβάλλει η τέλεση ετήσιων αθλητικών αγώνων, όπως οι *Ιώνιοι* αγώνες που οργανώνονται από το 1928 από το *Γυμναστικό Σύλλογο Η Νίκη*,³³ αλλά και η παρουσία αθλητών του σε διάφορες άλλες αθλητικές συναντήσεις εκτός των τοπικών ορίων. Χαρακτηριστική είναι η συμμετοχή αθλητών του *Γυμναστικού Συλλόγου Βόλου* και του *Γυμναστικού Συλλόγου Προσφύγων Βόλου* στους 21ους *Πανιώνιους Αγώνες*, που διοργανώνει ο *Πανιώνιος Γυμναστικός Σύλλογος* στο Παναθηναϊκό στάδιο για τον εορτασμό των 35 χρόνων από την ίδρυσή του.³⁴ Ειδικότερα στο ποδόσφαιρο συναντάμε διαφόρων μορφών αγώνες, πέρα από το πρωτάθλημα της *ΠΕΠΣΘ*. Πρόκειται για συναντήσεις ανεπίσημων συλλόγων (φιλικών ή στο πλαίσιο διοργανώσεων της *ΠΕΑΣ*) ή αγώνες ανάμεσα σε μεικτά σχήματα.³⁵

Συμπερασματικά μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι στην πόλη του Βόλου αλλά και στην ευρύτερη περιοχή, ήδη από τη δεκαετία του 1920, σημειώνονται έντονες διεργασίες ανάπτυξης του τοπικού αθλητισμού. Το ποδόσφαιρο διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο τόσο ως προς τη δημιουργία σωματείων (επίσημων ή ανεπίσημων) όσο και ως προς την οργάνωση των αθλητικών συναντήσεων και τη συγκρότηση δικτύων επικοινωνίας ανάμεσα στις αθλητικές συσσωματώσεις, τους αθλητές και τις τοπικές κοινωνίες.

Η επικοινωνία ανάμεσα σε σωματεία και αθλητικούς φορείς της πόλης, της ευρύτερης περιοχής της Θεσσαλίας αλλά και των τοπικών συλλόγων με αντίστοιχους συλλόγους ή αθλητικούς φορείς μεγάλων πόλεων της χώρας (Αθήνα, Θεσσαλονίκη), οδηγεί στη διαμόρφωση ενός δικτύου ανταλλαγών μέσω των αθλητικών σωματείων που λειτουργεί αυτοτελώς. Αυτή η συνθήκη αντανα-

κλάται και στην ευρύτερη κοινωνική ζωή, ενώ η σημασία της πόλης ως κόμβου θα ευνοήσει τις εξελίξεις αυτές.³⁶ Τα σωματεία της πόλης πέρα από την αθλητική τους παρουσία, μετέχουν σε ευρύτερες κοινωνικές δράσεις που πραγματοποιούνται εκείνη την περίοδο, ενώ οι τοπικοί θεσμικοί φορείς φαίνεται να ανταποκρίνονται στην αθλητική και ευρύτερη κοινωνική δραστηριοποίησή τους. Ενδεικτικές είναι διάφορες δωρεές από τοπικούς οικονομικούς και θεσμικούς παράγοντες της πόλης προς νεοϊδρυθέντα αθλητικά σωματεία: «Εις τον νεοϊδρυθέντα [Ναυτικό] σύλλογον ο κ. Αξελός υπεσχέθη να χαρίση ένα κέλητα» ενώ ο βουλευτής και αργότερα Δήμαρχος Αλμυρού, Τριαντάφυλλος Αργυρόπουλος με κληροδότημά του ενίσχυσε τη δράση του Γυμναστικού Συλλόγου Αλμυρού.³⁷

Η έντονη δραστηριοποίηση και παρουσία ορισμένων σωματείων της πόλης, εκτός των άλλων, εγγράφεται στην απόπειρα προβολής κοινωνικών ταυτοτήτων και μέσω του αθλητισμού, γεγονός που φανερώνει την έλξη που ασκεί σε σημαντικό μέρος του πληθυσμού. Με αυτό τον τρόπο, κοινωνικές ομάδες της πόλης επιχειρούν να δηλώσουν την παρουσία τους προβάλλοντας μέσω των συλλόγων που ιδρύουν ή συμμετέχουν ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους που αφορούν τις περιοχές προέλευσής του (προσφυγικά) και το επαγγελματικό τους καθεστώς.³⁸ Ακόμη, αρκετά σωματεία ιδρύονται και λειτουργούν με τη σταθερή ή ευκαιριακή στήριξη ευπόρων αστών της πόλης, οι οποίοι επίσης μέσω αυτών επιβεβαιώνουν τόσο την οικονομική ισχύ και κοινωνική επιρροή που ασκούν όσο και το ιδεολογικό και αξιακό σύμπαν το οποίο ενστερνίζονται. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός της συμμετοχής εύπορων κατοίκων της πόλης σε ψυχαγωγικές εκδηλώσεις αθλητικών συλλόγων της πόλης στο πλαίσιο των οποίων συνδράμουν στην οικονομική τους ενίσχυση.³⁹

3. Ο «εργατικός» αθλητισμός στο Βόλο

Τη σταδιακή διάχυση του αθλητισμού και ειδικότερα του ποδοσφαίρου στα λαϊκά στρώματα, κυρίως μετά την άφιξη των προσφύγων το 1922, διέγινωσε και το αριστερό κίνημα, προς τα τέλη της τρίτης δεκαετίας του 20ού αιώνα. Το ΚΚΕ και οι οργανώσεις του, μετά την πτώση του Πάγκαλου και την περιορισμό των κατασταλτικών μέτρων που είχε λάβει το καθεστώς για την αντιμετώπιση

του «κομμουνιστικού κινδύνου», ανασυντάσσεται και δραστηριοποιείται για την ανάπτυξης της πολιτικής του επιρροής. Προς αυτή την κατεύθυνση, σημαντική δράση αναπτύσσει η ιδρυθείσα από το 1922 *Ομοσπονδία των Κομμουνιστικών Νεολαιών Ελλάδας* (ΟΚΝΕ), η οποία συγκροτεί το δικό της πανελλήνιο δίκτυο οργανώσεων, επιχειρώντας τη συνένωση μικρότερων σοσιαλιστικών ομάδων νεολαίας σε μια πανελλαδική οργάνωση με ενιαία πολιτική και οργανωτική καθοδήγηση.⁴⁰ Μάλιστα το τρίτο Τακτικό συνέδριο του ΚΚΕ, τον Μάρτιο του 1927, αποφάσισε την ενίσχυση «της δουλειάς του Κόμματος» στην ΟΚΝΕ και την ανάπτυξή στη νεολαία. Παράλληλα το ΚΚΕ, στο πλαίσιο των επιρροών από το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα και επιχειρώντας να ανταποκριθεί στις προγραμματικές κατευθύνσεις της Γ' Διεθνούς με την οποία είχε συνδεθεί από τα τέλη του 1924,⁴¹ αρχίζει να ενδιαφέρεται για το φαινόμενο του αθλητισμού και την παρέμβασή του στη νεολαία.

Το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα έχει ήδη αναγνωρίσει τη δυνατότητα του αθλητισμού να συσπειρώνει και να διαπαιδαγωγεί τις μάζες αλλά και να ενισχύει την ταξική πάλη, ώστε να καταστούν εφικτά τα πολιτικά οράματα του κινήματος, ενώ έχει ιδρύσει από το 1923 την *Κόκκινη Αθλητική Διεθνή* (ΚΑΔ).⁴² Η ΚΑΔ, ως τμήμα της Γ' Διεθνούς, ήταν άμεσα ευθυγραμμισμένη με την πολιτική γραμμή του κομμουνιστικού κινήματος και ανέπτυξε γρήγορα το δικό της δίκτυο, στους κόλπους του οποίου εντάχθηκε και το ελληνικό τμήμα.

Η Εκτελεστική Επιτροπή του ΚΚΕ, ακολουθώντας την διεθνή κομμουνιστική πρακτική, αναθέτει στην ΟΚΝΕ, τον Ιούλιο του 1926, την οργάνωση του «προλεταριακού αθλητισμού», διαπιστώνοντας με σχετική καθυστέρηση τη σημαντική διάδοση των σπορ στην Ελλάδα και την ιδιαίτερη προβολή που έχουν στον τύπο της εποχής. Το προσδοκώμενο όφελος για το Κόμμα από την οργάνωση του αθλητισμού στους χώρους των εργατών και των αγροτών, θα ήταν καταρχάς η άμεση στρατολόγηση νέων μελών, η διαπαιδαγώγηση των νέων στις ιδεολογικές θέσεις του και, κατόπιν, η δημιουργία προϋποθέσεων για τη συγκρότηση του «μελλοντικού στρατού επαναστατών». Οι αρχές οργάνωσης του «εργατικού αθλητισμού» μεταφέρουν την πείρα του λαϊκού κινήματος από τις μορφές δράσης και οργάνωσης που είχε δοκιμάσει στο παρελθόν. Η οργάνωση του εργατικού αθλητισμού, με βάση την εμπειρία και της διεθνούς πρακτικής, στηρίζεται στην ίδρυση από την ΟΚΝΕ μιας νέας αυτοτελούς δομής,

με δικό της δίκτυο, το οποίο θα εναρμονίζεται με το κομμουνιστικό κίνημα. Στο πλαίσιο αυτών των διαδικασιών, συγκροτείται η *Ομοσπονδία Εργατικού Αθλητισμού* (ΟΕΑ) που αργότερα, στο πνεύμα της ενσωμάτωσης της πολιτικής του ενιαίου μετώπου εργατών αγροτών που προωθεί η ΚΔ και υιοθετεί το ΚΚΕ με το σύνθημα της «εργατοαγροτικής κυβέρνησης», μετονομάζεται σε *Εργατοαγροτικός αθλητισμός*. Ανώτερο όργανο διοίκησης του νέου φορέα είναι η *Κεντρική Οργανωτική Επιτροπή* (ΚΟΕ) που αναδεικνύεται μέσα από τα στελέχη-εκπροσώπους των διαφόρων *Περιφερειακών Ενώσεων του Εργατικού Αθλητισμού* (ΠΕΕΑ), οι οποίες συγκροτούνται με τη σειρά τους από μέλη των εργατικών αθλητικών σωματείων της περιφέρειάς τους.⁴³ Ο αρχικός πυρήνας αυτών των Ενώσεων αποτελείται κυρίως από μέλη της κομμουνιστικής νεολαίας. Σκοπός των ΠΕΕΑ είναι η ίδρυση νέων εργατικών αθλητικών ομίλων σε περιφερειακό επίπεδο, η συσπείρωση των εργατών αθλητών, το «τράβηγμά τους» από τα διάφορα «αστικά σωματεία» και η ένταξή τους στα εργατικά που είναι μέλη της ΟΕΑ. Κύριος σκοπός είναι ακόμη η διείσδυση κομμουνιστικών πυρήνων σε αθλητικά σωματεία με ιδιαίτερη δραστηριότητα με στόχο τον έλεγχό τους.⁴⁴

Η επικοινωνία της Ομοσπονδίας με την ΠΕΕΑ λαμβάνει τη μορφή εγκύκλιων οδηγιών που αποστέλλονται από την ΚΕ της ΟΕΑ. Η αλληλογραφία με τη βάση αναφέρεται συχνά στην οργάνωση των θεσμών και του κινήματος, στην ανάπτυξη δράσεων, καθώς επίσης και σε οδηγίες για τη συλλογή στοιχείων σχετικών με την αριθμητική δύναμη των οργανώσεων, το επίπεδο οργάνωσής τους αλλά και το ευρύτερο αθλητικό πλαίσιο της περιοχής ευθύνης τους.⁴⁵

Μια από τις τέσσερις πρώτες ΠΕ που συγκροτούν το δίκτυο της ΟΕΑ αλλά και μια από τις πλέον δραστήριες, σύμφωνα με τα επίσημα δημοσιογραφικά όργανα των κομμουνιστικών οργανώσεων, είναι η ΠΕΕΑ της Θεσσαλίας, στην οποία ηγετικό ρόλο διαδραματίζει η Περιφερειακή Επιτροπή του Βόλου.⁴⁶ Η ίδρυση ΠΕΕΑ Θεσσαλίας θα πρέπει να συνδεθεί με το ήδη ανεπτυγμένο εργατικό κίνημα στην περιοχή αυτή και ειδικότερα στην πόλη του Βόλου. Ιδιαίτερο επίσης χαρακτηριστικό της περιοχής, το οποίο θα πρέπει να θεωρείται και μοχλός ανάπτυξης του εργατικού αθλητισμού, είναι η αυξημένη πολιτική επιρροή του ΚΚΕ στην περιοχή κατά την περίοδο αυτή.⁴⁷

Το πρώτο εργατικό αθλητικό σωματείο που δραστηριοποιείται στο Βόλο ως ιδρυτικό μέλος της ΠΕΕΑ και επιτελικός πυρήνας του εργατικού αθλητικού κινήματος της πόλης, φαίνεται ότι είναι ο *Εργατικός Αστέρας Βόλου*.⁴⁸ Η επωνυμία του σωματείου προβάλλει την ιδιαίτερη ταυτότητά του, καθώς συναντάται συχνά στην ονοματολογία εργατικών αθλητικών πυρήνων της ΟΕΑ και άλλων πόλεων. Σύμφωνα με την εφημερίδα ο *Ριζοσπάστης*, που με συνεχείς αναφορές και ειδική αθλητική στήλη έχει αναλάβει την προβολή του εργατικού αθλητισμού,⁴⁹ ο *Αστέρας* εμφανίζει αθλητική δραστηριότητα από τα μέσα του 1927. Το σωματείο, από τη συγκρότησή του, εστιάζει τις προσπάθειές του στην ανάπτυξη σωματειακής κοινωνικότητας και στη δημόσια προβολή της ταυτότητάς του. Ως εργατικό αθλητικό σωματείο καταφέρνει να δημιουργήσει μια ισχυρή ποδοσφαιρική ομάδα, η οποία, όπως προκύπτει από την ειδυσιογραφία της εποχής στα τέλη του ίδιου έτους, αναπτύσσει ιδιαίτερη αθλητική δράση και διεξάγει σειρά ποδοσφαιρικών συναντήσεων με «αστικές», όπως οι ίδιοι τις χαρακτηρίζουν, ομάδες της πόλης.

Η διεξαγωγή ποδοσφαιρικών συναντήσεων θα πρέπει να εγγραφεί σε δύο επίπεδα. Αφενός και σε ό,τι αφορά την ομάδα του *Εργατικού Αστέρα*, η συμμετοχή του σε αγώνες με καταξιωμένες ποδοσφαιρικές ομάδες της πόλης θα πρέπει να αναγνωρίζεται ως διαδικασία ένταξης στην ευρύτερη αθλητική κίνηση και παράλληλα στη ανάπτυξη της συμβολικής διαμάχης, με όλα τα ιδεολογικά της συμφραζόμενα, μεταξύ «εργατικού» και «αστικού» αθλητισμού. Αφετέρου, και σε ό,τι αφορά την πλευρά των «αστικών» λεγόμενων ποδοσφαιρικών σωματείων, η διεξαγωγή αυτών των συναντήσεων θα μπορούσε να συνδεθεί τόσο με την αθλητική όσο και την ευρύτερη κοινωνική δυναμική του *Εργατικού Αστέρα*.

Παρόλο που δε διαθέτουμε επαρκή στοιχεία για τη σύνθεση των μελών του σωματείου. Φαίνεται ότι ο αρχικός πυρήνας συγκροτείται από νέους εργάτες, που, πιθανόν αρκετοί αν όχι όλοι, είναι μέλη της ΟΚΝΕ. Ο *Ριζοσπάστης*, σε αναφορά του στους πρώτους αθλητές της ομάδας, τους χαρακτηρίζει «συνειδητούς παίκτες», ενώ δημοσιεύει συχνά άρθρα που προβάλλουν τις δράσεις και αναδεικνύουν τη δυναμική του νέου εργατικού ποδοσφαιρικού σωματείου, επισημαίνοντας τις αγωνιστικές του επιδόσεις στις συναντήσεις του με ισχυρές προσφυγικές ομάδες.⁵⁰

Οι ανταποκρίσεις προς τον *Ριζοσπάστη* συντείνουν στο γεγονός ότι η λειτουργία του πρώτου εργατικού αθλητικού σωματείου και γενικότερα του εργατικού αθλητισμού στην πόλη, πέρασε από διάφορες φάσεις. Αρχικά, αναφέρονται η αρνητική αξιοδότηση των αθλητικών δράσεων από μερίδα κομμουνιστών και η έλλιπής αναγνώρισή τους ως μέσα προετοιμασίας της «προλεταριακής επανάστασης». Η αδράνεια ή η ολιγωρία των μελών της Περιφερειακής Ένωσης για την ανάπτυξη του αθλητισμού είχαν σημαντικό αντίκτυπο και στη λειτουργία του *Αστέρα*.⁵¹ Η έλλειψη ισχυρού ενδιαφέροντος από τα μέλη του σωματείου οδηγεί σταδιακά στην απώλεια σημαντικού τμήματος του εργατικού αθλητικού του δυναμικού, στην οικονομική δυσπραγία της Περιφερειακής Ένωσης αλλά και στην έλλειψη κατάλληλου αγωνιστικού χώρου για την ανάπτυξη δράσεων. Βέβαια τα πρώτα βήματα του εργατικού αθλητισμού στην πόλη του Βόλου θα πρέπει να συνδεθούν και με τις οργανωτικές αδυναμίες του κινήματος, όπως και με το καθεστώς βίας και εκφοβισμού που επικρατεί στην πόλη. Συχνές ήταν οι συλλήψεις και οι διώξεις εργατών βάσει του νόμου «περί Ιδιώνυμου». Ενδεικτικά αναφέρουμε τη διενέργεια προληπτικών συλλήψεων κομμουνιστών στην πόλη και την κατάσχεση εγγράφων στα γραφεία της καπνεργατικής Ένωσης, με σκοπό την αποφυγή ταραχών στις εκδηλώσεις για την επέτειο της 1ης Μαΐου.⁵²

Παρά τις αντιξοότητες, η Π.Ε. κατάφερε να επιβιώσει τελικά, να ενισχύσει σταδιακά την αγωνιστική της δράση και να αναπτύξει τον εργατικό αθλητισμό στην πόλη. Από τα μέσα Απριλίου του 1929, οι ανταποκριτές του *Ριζοσπάστη* κάνουν λόγο για την ανάπτυξη «ζωηρής κίνησης» στα διάφορα εργατικά σωματεία για την ίδρυση ποδοσφαιρικών ομάδων. Με πρωτοβουλία μελών των εργατικών σωματείων και πυρήνων της Κομμουνιστικής Νεολαίας της πόλης επιχειρείται η προσέλκυση νέων στον αθλητισμό και μέσω των πολιτικών δράσεων που αναπτύσσουν (στάσεις εργασίας, διαμαρτυρίες, έκδοση εφημερίδων συνδικαλισμός).⁵³

Οι προσπάθειες αυτές φαίνεται ότι τελικά αποδίδουν. Ο *Αστέρας*, όπως αναφέρει σε σχετική ανταπόκριση ο *Ριζοσπάστης*, καταφέρνει να ενισχύσει και να σταθεροποιήσει τον αριθμό των μελών του, που αριθμεί πλέον δεκαπέντε συνολικά παίκτες, αλλά και να εγγράψει ως συνδρομητές δεκαπέντε ακόμη νέα μέλη. Παράλληλα με πρωτοβουλία της Διοικήσεως της Ένωσης και μελών του

σωματείου, επιτυγχάνεται η ίδρυση νέας ομάδας, του *Σπάρτακου Ιδιωτικών Υπαλλήλων*,⁵⁴ η οποία και «ψήφισε σοβαρόν κονδύλιον» για την αγορά ειδικού εξοπλισμού («μπάλα και άλλων χρειδών») και τη διεξαγωγή εράνου για την αγορά ιματισμού και την ενίσχυσή της.⁵⁵ Οι ανταποκρίσεις στο *Ριζοσπάστη* πυκνώνουν. Συχνές είναι οι αναγγελίες ίδρυσης νέων εργατικών και αγροτικών αθλητικών σωματείων στην πόλη και την ευρύτερη περιοχή, κυρίως του Πηλίου, όπως η *Σπίθα* των οικοδόμων με εγγεγραμμένα δεκαπέντε μέλη, ο όμιλος εκδρομέων με την επωνυμία *Καινούργια Ζωή* που απαρτίζεται από δέκα νέους εργάτες, η *Αγροτική* και το *Πήλιον* της Άλλης Μεριάς Πηλίου. Παράλληλα πυκνώνουν οι αθλητικές συναντήσεις μεταξύ των αθλητικών τμημάτων της ΟΕΑ με άλλα εργατικά αθλητικά σωματεία, όπως την *Εργατική Ένωση Αγίων Αναργύρων*, μιας φτωχογειτονιάς στις παρυφές της πόλης ή της *Εργατικής Ένωσης Αγίας Παρασκευής*.⁵⁶

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να διευκρινιστεί ότι οι εργατικοί σύλλογοι που ιδρύονται στην περιοχή την περίοδο αυτή δεν είναι όλοι μέλη της ΟΕΑ. Μόνο όσοι είναι φιλικά προσκείμενοι στο εργατικό κίνημα ή εμφανίζουν ισχυρό κομμουνιστικό πυρήνα στη σύνθεση των μελών τους προσχωρούν σταδιακά στη δύναμή της. Χαρακτηριστική είναι η ανταπόκριση από το Βόλο της εφημερίδας ο *Ριζοσπάστης*: «ο πρόεδρος των είνε ένας συμπαθών οικοδόμος, ο οποίος θα συμβάλει και αυτός πολύ στην προσχώρηση, η οποία είναι ζήτημα ημερών».⁵⁷ Μας πληροφορεί επίσης ότι αρκετοί παίκτες του *Εργατικού Αστέρα* είναι εγγεγραμμένα μέλη/αθλητές και άλλων σωματείων, κυρίως των επαγγελματικών συνδικαλιστικών ενώσεων στις οποίες ανήκουν: «οι περισσότεροι παίκτες είνε μέλη του *Αστέρος*». Η κινητοποίηση του Διοικητικού Συμβουλίου του *Εργατικού Αστέρα* οδήγησε στην ίδρυση νέων ποδοσφαιρικών σωματείων μέσα στα εργατικά συνδικάτα, «κατά επάγγελμα». Τέτοια σωματεία είναι ο *Σπάρτακος* των εργατών της Μηχανουργικής Ένωσης, η *Αναγέννηση* των Εργατών Οικοδόμων με δεκαέξι εγγεγραμμένους εργάτες, η *Σπαρτακιάδα* και η *Φλόγα* των Εργατών Δέρματος, με τουλάχιστον δώδεκα εργάτες μέλη η κάθε μία.⁵⁸ Την ίδια περίοδο γίνεται προσπάθεια ίδρυσης και άλλων εργατικών αθλητικών σωματείων, όπως ο *Εργατικός Όμιλος Νέων Εκδρομέων* «Καινούργια Ζωή» και τα ποδοσφαιρικά σωματεία των νέων της *Βιομηχανικής Ένωσης Οικοδόμων Βόλου* (ΒΕΟ) και της *Εργατικής Ένωσης Στρατώνως*,⁵⁹

ενώ παράλληλα αυξάνεται η δύναμη των ήδη ενεργών σωματείων. Ορισμένα από αυτά διαθέτουν πρώτες και δεύτερες ομάδες, όπως είναι τα ποδοσφαιρικά σωματεία των εργατών Δέρματος, των εργατών Οικοδόμων και των Ιδιωτικών Υπαλλήλων. Τοπική εφημερίδα μας πληροφορεί ότι: «Ως γνωστόν στην πόλιν μας υπάρχει περιφερειακή ένωση Εργατικού Αθλητισμού που στη δύναμή της υπάγονται 8 όμιλοι. Απ' αυτούς θα εκλεγούν οι καλύτεροι αθληταί που θα απαρτίσουν την μικτήν Βόλου, ήτις θα αντιμετωπίση τον *Εργατικόν Αστέρα Θ/νίκης* ομάδα 2ας κατηγορίας». ⁶⁰

Στις αθλητικές τους δράσεις και εκτός των ποδοσφαιρικών συναντήσεων, εντάσσονται αγώνες πετοσφαίρισης, πυγμαχίας και ποδηλασίας, κλασικού αθλητισμού, καθώς και εκδρομικές εξορμήσεις. Οι εκδηλώσεις αυτές είναι άτυπες και αφορούσαν φιλικές αγωνιστικές συναντήσεις μεταξύ εργατικών σωματείων της πόλης ή άλλων γειτονικών περιοχών και περιφερειών, ⁶¹ όπως με το επίσημο εργατικό αθλητικό σωματείο του Λέοντα Λαμίας ή τον *Εργατικό Αστέρα Θεσσαλονίκης*. Άλλες είναι ενταγμένες στο πλαίσιο διεθνών διοργανώσεων. Εδώ αναφερόμαστε στη διεξαγωγή τοπικών αγώνων, τις «κόκκινες συναντήσεις» όπως χαρακτηριστικά αναφέρονται, για την επιλογή αθλητών αντιπροσώπων που θα συμμετείχαν στην πρώτη ελληνική «Σπαρτακιάδα» στη Θεσσαλονίκη, κατ' αντιστοιχία της διεθνούς Σπαρτακιάδας, διοργάνωση που τελούσε υπό την προστασία της ΟΕΑ. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά άρθρου της εφημερίδας *Η Θεσσαλία* με τίτλο «Εργατικό σπορ»: «Η Ομοσπονδία Εργατικού Αθλητισμού προκηρύσσει τους Α' Παμβαλκανικούς εργατικούς αγώνες κατά την 27ην Απριλίου (1930) εν Θεσσαλονίκη τους οποίους ονομάζει Σπαρτακιάδα. Εις αυτούς θα λάβουν πλην των τμημάτων της Ομοσπονδίας και αντιπροσωπείαι εκ των Βαλκανικών κρατών. Θα γίνουν αγώνες κλασικού αθλητισμού και ποδοσφαίρου. Ως γνωστόν και η τοπική εργατική αθλητική οργάνωσις θα συμμετάσχη διά εκλεγμένων αντιπροσώπων». ⁶² Σε αυτή είχαν κληθεί να λάβουν μέρος και «αντιπροσωπείαι από τα Βαλκάνια ήτοι Βουλγαρία, Σερβία, Τουρκία, Ρουμανία. Μπορούν εις αυτό να δηλώσουν συμμετοχή και αθληταί εργάτες από άλλα ανεπίσημα σωματεία μόνον στον κλασικό αθλητισμό. Σφαιροβολία, άλμα τριπλούν μετά φοράς, πυγμαχία, δρόμος 100 μέτρων 400 μ. και 1000 μ. δικαίωμα συμμετοχής μόνον 5 πέντε». ⁶³ Σε αυτούς τους προκριματικούς τοπικούς αγώνες, που θα διεξάγονταν τον Αύγουστο του

1930, θα μπορούσαν να συμμετέχουν αθλητές από τα εργατοαγροτικά αθλητικά σωματεία της περιφέρειας, ανεξαρτήτως αν ήταν ενταγμένα στη δύναμη της ΟΕΑ. Από την πρώτη στιγμή της εξαγγελίας τους, τον Απρίλιο της ίδιας χρονιάς, δήλωσαν συμμετοχή είκοσι εργατικά αθλητικά σωματεία.⁶⁴

Η Περιφερειακή Ένωση της ΟΕΑ, κατ' εντολή της ΚΕ, καλεί συχνά τους αθλητικούς ομίλους της δύναμής της σε συνελεύσεις και συγκεντρώσεις, με σκοπό την οργάνωση αθλητικών αλλά και ευρύτερων δράσεων. Σε αυτές περιλαμβάνονται κυρίως πολιτικές ομιλίες και συζητήσεις που πραγματοποιούνται στο περιθώριο των αθλητικών δράσεων, οι οποίες συχνά ολοκληρώνονται με την πορεία των συγκεντρωμένων προς κεντρικά σημεία των πόλεων όπου διεξάγονται οι αθλητικές συναντήσεις. Παρόμοια δράση σημειώνεται και πάλι στον Βόλο λίγες ημέρες πριν τα γεγονότα, τον Ιούνιο του ίδιου έτους, κατά τη συνάντηση μεταξύ των ποδοσφαιρικών συλλόγων του Λέοντα Λαμίας και του Αστέρα Βόλου.⁶⁵ Συχνό θέμα των συναντήσεων αυτών είναι η ενημέρωση και συζήτηση των μελών σχετικά με την εκάστοτε κρατική πολιτική και αναφορικά με τις εργασιακές σχέσεις, τον αθλητισμό και το νομικό του πλαίσιο, όπως για παράδειγμα η συζήτηση για το νόμο περί Φυσικής Αγωγής και την ίδρυση της Διεύθυνσης Εθνικής Φυσικής Αγωγής (ΔΕΦΑ),⁶⁶ η οποία δημιουργούσε ένα ασφυκτικό πλαίσιο λειτουργίας και ελέγχου των αθλητικών σωματείων. Ακόμη συζητούνται θέματα όπως ήταν η οργάνωση δράσεων σχετικών με τον εορτασμό επετείων, όπως ο εορτασμός της Πρωτομαγιάς και της αντιπολεμικής ημέρας την 1η Αυγούστου κ.ά. Εκτός των άλλων, οι αθλητές των εργατικών σωματείων αναλαμβάνουν συχνά την περιφρούρηση διαφόρων συγκεντρώσεων του κόμματος. Κατά τη διεξαγωγή του τοπικού εργατικού συνέδριου στο Βόλο, στις 25 Ιουλίου του 1930, στην αίθουσα της *Εργατικής Λέσχης* προσήλθαν και οι δύο ποδοσφαιρικές ομάδες με τους αθλητές από τα γραφεία του Εργατικού Αθλητισμού. Η είσοδος των αθλητών ήταν εντυπωσιακή. Εισήλθαν στην αίθουσα «σε παράταξη τραγουδώντας επαναστατικά άσματα, χαιρέτησαν το συνέδριο και κατόπιν έλαβαν μέρος γύρω στο προεδρείο και σε κατάλληλη θέση για τη φρούρηση του συνεδρίου».⁶⁷ Συχνά, επίσης, οι ποικίλες δράσεις λαμβάνουν τη μορφή διαδηλώσεων κατά τις οποίες η παρέμβαση των δυνάμεων της χωροφυλακής προκαλεί επεισόδια με συνήθεις τις συλλήψεις και τις καταδίκες, βάσει του νόμου «περί ιδιωνύμου».⁶⁸

Τις παραπάνω διεργασίες μπορούμε να τις αντιληφθούμε και ως προσπάθεια συγκέντρωσης αλλά και αποτίμησης των δυνάμεων των τοπικών οργανώσεων που συνδέονται με την αθλητική δράση. Οι επαφές αυτές επιτρέπουν ακόμη την οριοθέτηση των εσωτερικών δυνάμεων μέσω της διαμόρφωσης συνθηκών για κοινή στάση απέναντι στα αθλητικά ζητήματα. Η πολιτική παρέμβαση ξεκινάει με διαδικασίες προσέγγισης συμπαθόντων με σκοπό την ενσωμάτωση στο ευρύτερο κομμουνιστικό κίνημα μέσω των τοπικών οργανώσεων. Στην επόμενη φάση επιχειρείται η κοινή παρουσία των δυνάμεων. Τέτοιες διεργασίες θεωρούνται κρίσιμες μέσα σε μια περίοδο κατά την οποία δεν υφίστανται βεβαιότητες στις τάξεις του κινήματος, με την έννοια ότι δεν έχουν σχηματιστεί σαφείς ιδεολογικές και πολιτικές τάσεις, όπως και δυναμικές που μπορούν να παγιωθούν στο εσωτερικό των κομματικών μηχανισμών. Πρόκειται για μια περίοδο με κινητικότητα και η αναφορά σε ευρύτερα κοινωνικά πεδία δράσης (πχ. αθλητισμός) εγγράφεται στην προσπάθεια διαχείρισης αυτής της δυναμικής ανάπτυξης του εργατικού κινήματος.

Οι «αθλητικές οργανώσεις» επιτελούν ιδιαίτερες πολιτικές λειτουργίες. Ένα από αυτά τα πλάνα δράσης (σε θεωρητικό πάντα επίπεδο, όπως φαίνεται σε κείμενα που μεταφράζονται και προέρχονται συνήθως από την Κομιντέρν) είναι η προσέγγισή τους με το μηχανισμό της *Πολιτικής Αυτοάμυνας*. Ο ρόλος τους καθορίζεται από τους στόχους που πρέπει να υπηρετήσουν, όπως «τη διαπαιδαγώγηση στελεχών των ομάδων αυτοάμυνας, καθώς επίσης τη μαζική εκμάθηση στα μέλη των ομάδων ορισμένων τρόπων φυσικής αντίστασης στους αστυνομικούς, στις φασιστικές και σοσιαλφασιστικές συμμορίες».⁶⁹

4. Οι συναντήσεις του «Κόκκινου Σπορ» και «αι κομμουνιστικά σκηναί»

Στην ενότητα αυτή θα επιχειρήσουμε την περιγραφή και ανάλυση ενός περιστατικού, το οποίο συνέβη το καλοκαίρι του 1930 και είναι ενδεικτικό των πολιτικών δράσεων που επιχειρεί να αναπτύξει η ΟΕΑ και οι οργανώσεις του ΚΚΕ στο πλαίσιο αθλητικών εκδηλώσεων. Στις 24 Αυγούστου του 1930, διοργανώνεται ποδοσφαιρική συνάντηση μεταξύ «μικτών» εργατικών ομάδων

της Αθήνας και του Βόλου. Η συνάντηση αυτή φαίνεται να εγγράφεται σε ευρύτερες εκδηλώσεις καλλιτεχνικού και αθλητικού περιεχομένου που σχεδιάζονται από τοπικούς παράγοντες, γεγονός που καταδεικνύει εξάλλου και την ανάπτυξη της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της πόλης.⁷⁰ Η Αθηναϊκή ομάδα που έφθασε την προηγούμενη ημέρα ατμοπλοϊκώς στο Βόλο, αποτελούταν από 16 «επίλεκτους» εργάτες / αθλητές που προέρχονταν από ομίλους της Περιφερειακής Ένωσης Εργατικού Αθλητισμού της Αθήνας. Ανάμεσα στους «επίλεκτους» των μικτών αυτών ομάδων, συναντούμε και αθλητές που προέρχονται από συλλόγους, οι οποίοι μπορεί να είναι νομικά αναγνωρισμένοι, ωστόσο, η ΟΕΑ φαίνεται να ασκεί ιδιαίτερη επιρροή στους κόλπους τους. Ως τέτοιους συλλόγους, σημειώνουμε ενδεικτικά την *Αναγέννηση* από την Αθήνα και τον *Εργατικό Αστέρα* από το Βόλο. Αξίζει ακόμη να αναφέρει κανείς ότι την αθλητική αποστολή από την Αθήνα συνοδεύουν, σύμφωνα με το *Ριζοσπάστη*, και κάποιοι φίλαθλοι εργάτες.⁷¹ Παρόλο που η έρευνά μας δεν εκτείνεται προς τη διερεύνηση της συνοδευτικής ομάδας, μπορούμε να υποθέσουμε ότι πρόκειται για στελέχη της ΟΕΑ και του κόμματος. Συνήθως, τα στελέχη αυτά παρακολουθούν τις εκδηλώσεις και συμβάλλουν στη οργάνωση ομιλιών και συζητήσεων που διεξάγονται στο περιθώριο των αγώνων.

Η συνάντηση μεταξύ των δυο εργατικών ομάδων πραγματοποιήθηκε στο γήπεδο του *Κένταυρου* Βόλου, που βρισκόταν κοντά στον προσφυγικό οικισμό του Άναυρου.⁷² Όπως αναφέρει ο *Ριζοσπάστης*, ο αγώνας που διεξήχθη σε υψηλό «τεχνικό και συντροφικό» επίπεδο ολοκληρώθηκε με τις εργατικές ομάδες να πετυχαίνουν ισόπαλο αποτέλεσμα (4-4). Σύμφωνα με τον σχεδιασμό για την ανάπτυξη πολιτικής δράσης σε αθλητικούς χώρους, μετά το τέλος του αγώνα και εντός του αγωνιστικού χώρου, πραγματοποιείται πολιτική συγκέντρωση στη διάρκεια της οποίας εκφωνούν λόγους αντιπρόσωποι της ΟΕΑ, του ΚΚΕ και της Κομμουνιστικής Νεολαίας. Στη συνέχεια, η συγκέντρωση μετατρέπεται σε διαδήλωση.⁷³ Οι ομάδες σε παράταξη και με τα λάβαρα του Κομμουνιστικού κόμματος να προηγούνται,⁷⁴ κατευθύνονται προς την πολυσύχναστη πλατεία του Γεωργίου του Α'. Σύμφωνα πάντοτε με περιγραφές του τύπου, οι διαδηλωτές φωνάζουν συνθήματα στη διάρκεια της πορείας τους υπέρ του Κομμουνιστικού κόμματος, «άδοντες καθ' οδόν το εμβατήριο της Γ' Διεθνούς». Μάλιστα, οι διαδηλωτές φαίνεται να επιλέγουν

σημεία της διαδρομής με συγκεντρωμένους πολίτες, ώστε να ακουστούν τα συνθήματα τους όσο γίνεται από περισσότερους. Το επεισόδιο φαίνεται να ξεκινά από ένα τέτοιο χώρο, μπροστά στο παραλιακό καφενείο-ζυθοπωλείο «Κύματα», όπου υπήρχαν αρκετοί πελάτες. Αφού οι διαδηλωτές σταματούν την πορεία τους, ένας από τους παίκτες της Αθηναϊκής ομάδας εκφράζει την αντίθεσή του με το κυβερνητικό έργο ενώ το ακροατήριό του μέσω συνθημάτων εκφράζει τη συμπάθειά του προς την κομμουνιστική ιδεολογία, την κομμουνιστική νεολαία και τη «σοβιετική Ρωσία». Σύμφωνα με περιγραφή του περιστατικού από τον *Ταχυδρόμο του Βόλου*, ο συντάκτης του οποίου εκφράζει την αντίθεσή του με τους διαδηλωτές, «εις παρατήρησιν ενωμοτάρχου να διαλυθούν οι διαδηλωταί απήντησαν δια γιουχαΐσμών, ασφαλώς δε εάν επέμενε ο ενωμοτάρχης θα εξυλοκοπέιτο αγρίως παρά των κομμουνιστών». ⁷⁵ Ακολούθως, οι διαδηλωτές, με κατεύθυνση προς το κτήριο της Εργατικής Ένωσης Βόλου, συνεχίζουν την πορεία τους μέχρι έναν άλλο πολυσύχναστο χώρο της οδού Ιάσωνος, μπροστά από το ζαχαροπλαστείο Κυβέλεια, όπου επιχειρούν να εκδηλώσουν τις θέσεις τους με τον ίδιο τρόπο. Μάλιστα, οι διαδηλωτές φαίνονται περισσότεροι, καθώς ακολουθούνται από πολλούς «περίεργους». Εκεί εμποδίζονται από αξιωματικό της τοπικής χωροφυλακής, ο οποίος μάλιστα προσπαθεί να κατασχέσει τις σημαίες και τα λάβαρα τους. Η αντίδραση των συγκεντρωμένων οδηγεί στην εκδήλωση επεισοδίων και στην κλήση ενισχύσεων από την πλευρά των παρευρισκόμενων αστυνομικών. Η κίνηση αυτή οδηγεί στη διάλυση των διαδηλωτών. Κάποιοι από αυτούς μεταξύ των οποίων και αρκετοί ποδοσφαιριστές, καταφεύγουν στα γραφεία της Εργατικής Ένωσης, όπου και συλλαμβάνονται. Οι συλληφθέντες υπολογίζονται στους δέκα με δώδεκα περίπου, από τους οποίους οι περισσότεροι ήταν παίκτες της Αθηναϊκής ομάδας, ενώ μετά από έρευνα που διενεργείται στην Εργατική Ένωση η αστυνομία «κατέσχε πολλά έγγραφα κομμουνιστικά και προκηρύξεις». ⁷⁶

Το περιστατικό αυτό αξιολογήθηκε ιδιαίτερα τόσο στον τοπικό τύπο ⁷⁷ όσο και στις εφημερίδες του Κέντρου. Η στάση των περισσότερων υπήρξε επικριτική για τη δράση των διαδηλωτών. Τα «έκτροπα» προβάλλονται ως προσχεδιασμένα στην Αθήνα και συγκεκριμένα «υπό του εκεί κέντρου του Κομμουνιστικού κόμματος». Μάλιστα, τόσο η αθηναϊκή ομάδα *Αναγέννηση* όσο και ο *Εργατικός Αστέρας* του Βόλου εμφανίζονται να λαμβάνουν εντολές από το

Κομμουνιστικό Κόμμα.⁷⁸ Η δράση των εμπλεκόμενων με αυτούς τους συλλόγους αντιμετωπίζεται ως παράνομη, αφού αγνόησαν την απαγόρευση των «κομμουνιστικών εκδηλώσεων» και επιχειρούν να εκμεταλλευτούν αθλητικές εκδηλώσεις για να προπαγανδίσουν τις ιδέες τους, όπως και να προκαλέσουν επεισόδια. Ως απόδειξη παρουσιάζεται η κατάσχεση «κομμουνιστικών προκηρύξεων, «διά των οποίων εκαλούντο οι εργάται και άλλοι φίλοι του κομμουνισμού επί τη ευκαιρία της αθλητικής ταύτης συναντήσεως να διαμαρτυρηθούν διά την 'λευκήν τρομοκρατίαν' κ.λ.π.».⁷⁹ Σε απάντηση ανάλογων δημοσιευμάτων, ο *Εργατικός Αστéρας* του Βόλου κοινοποιεί δελτίο τύπου, σύμφωνα με το οποίο αρνείται τη συμμετοχή του στη συνάντηση των μεικτών εργατικών ομάδων Αθήνας και Βόλου.⁸⁰ Ωστόσο, σύμφωνα με δημοσίευμα του *Ριζοσπάστη*, ο *Εργατικός Αστéρας* εμφανίζεται να αποτελεί κεντρικό πυρήνα του τοπικού εργατικού αθλητισμού, γύρω από τον οποίο δραστηριοποιούνται, ως «παραρτήματα», διάφορα αθλητικά σωματεία που εκπροσωπούν επαγγελματικές συλλογικότητες.⁸¹ Επίσης, σύμφωνα με την τοπική εφημερίδα *Η Θεσσαλία*, έναν μήνα πριν από τα γεγονότα, μέλη του συλλόγου είχαν παρευρεθεί στο τοπικό εργατικό συνέδριο της πόλης.⁸² Η ανακοίνωση του σωματείου πιθανόν να αποτελεί πρόσχημα για να αποφύγει τη λήψη σκληρών μέτρων σε βάρος μελών του ή και τον κίνδυνο να απαγορευτεί η λειτουργία του, σε περίπτωση που θα θεωρούταν ότι ελέγχεται από μηχανισμό του Κομμουνιστικού Κόμματος. Σε άλλα δημοσιεύματα, ο «κίνδυνος» εμφανίζεται να έχει διεισδύσει και στον αθλητισμό, αφού «τα όργανα του κομμουνισμού ζητούν διά της μεθόδου των ποδοσφαιρικών συναντήσεων να συγκεντρώνονται και θορυβούν και υπό το πρόσχημα των ποδοσφαιρικών σωματείων να στεγάζονται». Στα ίδια δημοσιεύματα το ποδόσφαιρο και γενικότερα ο αθλητισμός προβάλλονται ως μια πολιτικά ουδέτερη δραστηριότητα, το χαρακτήρα της οποίας επιθυμούν να «νοθεύσουν» οι κομμουνιστές.⁸³ Για την αντιμετώπιση αυτού του «κινδύνου», η *Ελληνική Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία* (ΕΠΟ) φαίνεται να επιδίδεται στην αναζήτηση κομμουνιστών ποδοσφαιριστών, προκειμένου να αποβληθούν από τις ομάδες τους. Επίσης, ζητά από το υπουργείο εσωτερικών να απαγορεύσει τη λειτουργία όσων ομάδων αποδέχονται να συμπεριλαμβάνουν στις τάξεις τους κομμουνιστές ποδοσφαιριστές.⁸⁴ Η Ομοσπονδία ενθαρρύνεται και υποστηρίζεται από δημοσιεύματα

σε εφημερίδες της περιόδου, οι οποίες μάλιστα ζητούν και την απομάκρυνση από το ποδόσφαιρο «οπαδών που λέγονται κομμουνιστάι». Οι τελευταίοι θεωρούνται ικανοί να υποκινήσουν τους θεατές των ποδοσφαιρικών αναμετρήσεων, οι οποίοι «ενίοτε από φανατισμόν θορυβοποιούν».⁸⁵

Τις ημέρες που ακολουθούν, οι αρχές προβαίνουν σε αθρόες συλλήψεις καταζητούμενων διαδηλωτών, οι οποίοι θα παραπέμπονταν σε δίκη με την κατηγορία της παραβάσεως «του Ιδιωνύμου και αντιστάσεως μετά βιοπραγιών κατά της αρχής».⁸⁶ Η εφαρμογή κατασταλτικών μέτρων (συλλήψεις, καταδίκες, εκτοπισμοί) γίνεται αντικείμενο θετικών σχολίων από μερίδα του τύπου, αφού η γνωστοποίησή τους «εις τους αθλητικούς κύκλους του Βόλου προκάλεσε μεγάλην ανακούφησιν, χαρακτηρισθείσα ως προάγγελος εκκαθαρίσεως του ποδοσφαίρου εκ των ξένων στοιχείων».⁸⁷ Ωστόσο, διατυπώνονται και αντιδράσεις για τη συμπεριφορά των διωκτικών αρχών απέναντι στους συλληφθέντες. Οι συντάκτες του *Ριζοσπάστη* αναφέρουν ότι «οι συλληφθέντες εργάτες αθλητές ή και απλώς θεατές» υποβλήθηκαν σε βασανιστήρια.⁸⁸ Επιφυλάξεις έως και αντιδράσεις διατυπώνονται και από μερίδα του αστικού τύπου, σημειώνοντας ότι τα βασανιστήρια που οι αρχές ασφαλείας χρησιμοποιούν κατά την ανακριτική και όχι μόνο διαδικασία, προξενούν βαριές σωματικές βλάβες και θεωρούνται ακραίες και παράνομες.⁸⁹

* * *

Η εργασία, λαμβάνοντας υπόψη τις συγκλίνουσες διεργασίες που συνέβαλλαν στην ανάπτυξη και μεγέθυνση του αθλητισμού στην πόλη του Βόλου, εστιάζει στον εργατικό αθλητισμό, ένα κίνημα του Μεσοπολέμου που συνδέεται με την οργανωμένη παρέμβαση του ΚΚΕ στον αθλητισμό. Η μελέτη στηρίζεται στην επεξεργασία κειμένων από τον τύπο της περιόδου. Σε μια προσπάθεια να αντιμετωπιστούν αδυναμίες που εντοπίζονται στη μεμονωμένη χρήση αυτού του ρευστού ενημερωτικά και νοηματικά υλικού, υπαγορεύθηκε η ανάγκη περιγραφής και ανάλυσης ευρύτερων κοινωνικών και οικονομικών χαρακτηριστικών της πόλης του Βόλου κατά τον Μεσοπόλεμο. Παράλληλα αναζητήθηκαν ευρύτερες διεργασίες ανάπτυξης των αθλητικών δραστηριοτήτων είτε αυτές αφορούσαν τον «αστικό» είτε τον «εργατικό» αθλητισμό. Στο πλαίσιο αυτό και με βάση την

ανάλυση που προηγήθηκε, μπορεί να διατυπωθούν ορισμένες ερμηνευτικές προτάσεις που αναφέρονται στη σχέση αθλητισμού και αθλητικών οργανώσεων με ποικίλες πολιτικές διεργασίες.

Οι αθλητικοί εργατικοί σύλλογοι που ιδρύονται στον Βόλο κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου και εγγράφονται στη δύναμη της ΟΕΑ, έχουν ως στόχο την πολιτική παρέμβαση ενώ διεκδικούν ορατότητα, ως συλλογικά υποκείμενα, στον δημόσιο χώρο της πόλης. Η πολιτική τους παρέμβαση εκκινεί από την προσέγγιση και συσπείρωση των συμπαθόντων των κομμουνιστικών ιδεών, με σκοπό την ενσωμάτωσή τους στο ευρύτερο κομμουνιστικό κίνημα μέσω των τοπικών οργανώσεων, αθλητικών αρχικά και πολιτικών κατόπιν. Παράλληλα, επιχειρείται διεκδίκηση των εργατικών αθλητικών συσπειρώσεων στο τοπίο της πόλης και η αναγνώρισή τους ως φορέων ιδιαίτερων πολιτικών ταυτοτήτων. Πρόκειται για μια περίοδο με έντονες κινητικότητες στους εργατικούς πληθυσμούς και το εργατικό κίνημα, κρίσιμες για τη μορφοποίηση των πολιτικών και ιδεολογικών του χαρακτηριστικών.

Το πολύμορφο πεδίο του εργατικού αθλητισμού στηρίζεται σε εξίσου ποικίλα πολιτισμικά και πολιτικά περιεχόμενα και νοηματοδοτήσεις της σχετικής συλλογικής δράσης. Από την πλευρά τους οι «αθλητικές οργανώσεις» αναπτύσσουν τις δραστηριότητες τους σύμφωνα με «σχεδιασμένα πλάνα», με τρόπο που να εκπληρώσουν τις πολιτικές του λειτουργίες. Ένα από τα πλάνα της δράσης είναι και η ισχυρή σύνδεσή της με τον μηχανισμό της *Πολιτικής Άμυνας*, για την συγκρότηση «απεργιακών φρουρών» για την υπεράσπιση της απεργιακής δράσης.⁹⁰

Το περιστατικό του Βόλου συνιστά ένα γεγονός που συνδέεται με την τοπική πολιτική ιστορία της περιοχής, την ευρύτερη ιστορία του κομμουνιστικού κινήματος, την ιστορία του αθλητισμού με τις κοινωνικές και πολιτισμικές του συνδηλώσεις. Στην παρούσα μελέτη επιμείναμε σε δυο σημεία. Το πρώτο αφορά τον τρόπο με τον οποίο το ΚΚΕ επιχειρεί να αξιοποιήσει τον αθλητισμό για να μεταλαμπαδεύσει τις ιδεολογικές του θέσεις και αρχές, είτε πρόκειται για ένα προσαρμοσμένο στρατηγικό πλάνο εκπονημένο από την ΚΑΔ είτε από την ΟΕΑ. Ο χώρος που καταλαμβάνουν οι αθλητικές δραστηριότητες στις στρατηγικές μέριμνες των κομμουνιστών της περιόδου, καταδεικνύουν την αναγνώριση του αθλητισμού (και στην περίπτωση του Βόλου του ποδοσφαίρου) ως

κοινωνικού πεδίου, που προσελκύει μεγάλο τμήμα των λαϊκών στρωμάτων και της νεολαίας. Στο πλαίσιο της πολιτικής παρέμβασης με τη συμμετοχή σε αθλητικά δρώμενα, οι κομμουνιστές της περιόδου προβάλλουν έναν εναλλακτικό αθλητισμό, αποδίδοντάς του νοήματα που αντλούν από ένα νέο σύστημα αξιών και ιδεολογικών αρχών του κομμουνιστικού κινήματος της περιόδου. Η νέα αυτή νοηματοδότηση του αθλητισμού προσδίδει νέες σημασίες και στην αθλητική δραστηριότητα.

Το δεύτερο σημείο συνδέεται με τη στάση που διατηρεί ένα μέρος του αστικού κόσμου απέναντι στο νεοεμφανιζόμενο «φαινόμενο» των εργατικών σωματείων ως μέρος της κομμουνιστικής δράσης. Στην περίπτωση της καταστολής των εργατών/αθλητών ή φιλάθλων των εργατικών ομάδων της Αθήνας και του Βόλου, ένα μέρος αυτού του κόσμου και του τοπικού τύπου συντάσσεται με τη σκληρή στάση των κρατικών μηχανισμών. Οι εκπρόσωποί του θεωρούν ότι η συγκεκριμένη πολιτική δράση θα πρέπει να εκλείψει, ακόμη κι αν εφαρμοστούν για το σκοπό αυτό σκληρά μέτρα και μέθοδοι (βασανιστήρια, συλλήψεις, εκτοπισμοί κλπ). Ένα άλλο μέρος, εκφράζει τη δυσαρέσκειά του για την εφαρμογή των κατασταλτικών μέτρων και μεθόδων χαρακτηρίζοντάς τα «απάνθρωπα». Η αντιφατική στάση αυτού του κοινωνικού χώρου, ενδεχομένως υποδεικνύει τον αθλητισμό ως ένα πεδίο κοινωνικο-πολιτισμικών δραστηριοτήτων, εντός του οποίου οι εκπρόσωποί του συναντώνται και συνυπάρχουν με τους κομμουνιστές της περιόδου. Επιχειρούν να οριοθετήσουν τη θέση τους απέναντι στην πολιτική και κοινωνική δράση των κομμουνιστών σε χώρους όπου αυτή προσδιορίστηκε αρχικά ως νόμιμη, χωρίς ωστόσο να τηρούν ενιαία στάση απέναντί τους.

Παράλληλα διαφαίνεται ότι οι δράσεις που αναπτύσσονται στο πλαίσιο του εργατοαγροτικού αθλητισμού εξυφάνονται σε δύο επίπεδα. Το πρώτο αφορά τις προσπάθειες των κομμουνιστών της περιόδου να χρησιμοποιήσουν την υφιστάμενη οργανωτική δομή του αθλητισμού με την προσδοκία να επεκτείνουν την επιρροή τους στον ευρύτερο αθλητικό χώρο. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, ακολουθώντας την πρόταση που ενστερνίζεται το παγκόσμιο κομμουνιστικό κίνημα, προτείνουν έναν «άλλο» αθλητισμό, φορέα του αξιακού και πολιτισμικού συστήματος που συμμερίζονται. Σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται το περιστατικό του Βόλου. Στο σύνθετο αυτό εγχείρημα που είναι η μελέτη του

εργατικού αθλητισμού σε διάφορες περιστάσεις, πολλά ερωτήματα παραμένουν ανοικτά. Εάν το πεδίο των συλλογικών δράσεων των εργατικών αθλητικών συλλόγων διανοίγει ενδιαφέρουσες οπτικές ανάλυσης, άλλο τόσο αυτό ισχύει και για τις διεργασίες συγκρότησης και λειτουργίας των ίδιων των συλλογικοτήτων αλλά και των ατόμων που συμμετέχουν σε αυτές.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ριζοσπάστης, 9 Ιουνίου 1929, σ. 3.
2. «Σπορτ. Αντιφασίστες φρουροί», *Βιβλιοθήκη Νέου Λενινιστή*, 14-15 (1 Ιουλίου 1928-1 Αυγούστου 1928), σ. 72.
3. Βλ. ενδεικτικά, Α. Δημόγλου, *Η Βιομηχανία στο Ν. Μαγνησίας. Από το 19ο στον 21ο αιώνα*, Εκδόσεις Κέρκυρα 2005· Β. Χαστάογλου, «Ο Βόλος από τον 19ο στον 20ό αιώνα: η ανάδυση της βιομηχανικής πόλης» στο Θωμάς Μαλούτας (επιμ.), *Βόλος: Αναζήτηση της κοινωνικής ταυτότητας*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1995, σσ. 89-117, και Α. Πρασά, «Το βιομηχανικό θαύμα και η κάμψη», στο *Βόλος, το αστικό θαύμα. 19ος-20ός αιώνας, Ιστορικά, Ελευθεροτυπία*, 18 Ιανουαρίου 2001, σσ. 10-16.
4. Ο πληθυσμός του Βόλου υπολογίζεται ότι ανέρχεται το 1928 σε περίπου 50.000 κατοίκους, ενώ η σύνθεση του πληθυσμού την περίοδο αυτή είναι 31,2% γηγενείς, 28,7% πρόσφυγες και 40,1% μετανάστες. Βλ. Α. Καραδήμου-Γερόλυμπου, «Πόλη και ύπαιθρος: Μετασχηματισμοί και αναδιαρθρώσεις στο πλαίσιο του εθνικού χώρου», στο Χρ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Ο Μεσοπόλεμος 1922-1940*, τόμ. Β1, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2002, σ. 64.
5. Σχετικά με την εγκατάσταση των προσφύγων στο Βόλο, βλ. ενδεικτικά, Α. Κονταξή, «Ένταξη των Μικρασιατών προσφύγων στην πόλη του Βόλου» στα Πρακτικά του Β' Διεθνούς Συμποσίου. *Η πόλη στους νεότερους χρόνους. Μεσογειακές και Βαλκανικές όψεις (19ος -20ός)*, Εταιρεία Μελέτης Νέου Ελληνισμού, Αθήνα 2000, σ. 508.
6. Σχετικά με τη βιομηχανική δραστηριότητα του Βόλου, βλ. ενδεικτικά, Κ.Χ. Χρηστόπουλος, *Εμπορικός Οδηγός Βόλου-Πηλίου-Αλμυρού*, Τυπογραφείο της εφημ. *Η Θεσσαλία*, Εν Βόλω 1911· Ε.Ο., Γενική Στατιστική Υπηρεσία της Ελλάδος, *Απογραφή των Καταστημάτων των Εμπορικών και Βιομηχανικών Επιχειρήσεων*,

- Σεπτέμβριος 1930, Εθνικό Τυπογραφείο, Αθήνα 1934 και Θ. Μπέτας, *Καπνοβιομηχανία Ματσαγγός εν Βόλω, 1918-1972. Εργασία και επιβίωση στο Βόλο*, αδημ. διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος 2015.
7. Ενδεικτικά θα μπορούσαμε να αναφέρουμε τα πιστωτικά ιδρύματα της *Ηπειροθεσσαλίας* (1882) και των αδελφών Κοσμαδόπουλου (1885), ενώ σταδιακά λειτούργησαν υποκαταστήματα και άλλων τραπεζών όπως της *Τράπεζας Αθηνών* (1894), της *Εθνικής Τράπεζας* (1897), η *Τράπεζα Θεσσαλίας* (1921). Α. Δημόγλου, *Η Βιομηχανία στο Ν. Μαγνησίας...*, ό.π., σσ. 10-16. Από τα τέλη της πρώτης δεκαετίας του 20ού αιώνα δραστηριοποιούνται επίσης στην πόλη περισσότερες από 10 ασφαλιστικές εταιρείες μεταξύ των οποίων και το ασφαλιστικό πρακτορείο του Αυστριακού Λόυδ. Ακόμη, χαρακτηριστικό στοιχείο της εμπορικής κίνησης του Βόλου είναι και το γεγονός της εγκατάστασης στην πόλη, από το 1911, προξενικών σωμάτων των χωρών: Αγγλίας, Γαλλίας, Ιταλίας, Αυστρίας, Ρωσίας, Βελγίου, Ισπανίας, Τουρκίας, Γερμανίας και Κάτω χωρών. Βλ. Κ.Χ. Χρηστόπουλος, *Εμπορικός Οδηγός...*, ό.π., σ. 31.
 8. Την περίοδο αυτή ο γεωργικός τομέας αντιπροσωπεύει το 1,44% των απασχολούμενων ατόμων ενώ η βιοτεχνική – βιομηχανική εργασία αντιπροσωπεύεται σε ποσοστό 20,79%. Βλ. Χ. Λούκος, «Μικρές και μεγάλες πόλεις», στο Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα...*, ό.π., σ. 141.
 9. Βλ. Κ.Χ. Χρηστόπουλος, *Εμπορικός Οδηγός Βόλου...*, ό.π., σ. 47.
 10. Βλ. ενδεικτικά, Χ. Αγριαντώνη, «Κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές στην Ελλάδα των αρχών του 20ού αιώνα», στο Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, *Η πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα. Αλλαγές και ανατροπές*, Επιστημονικό Συμπόσιο 11 και 12 Δεκεμβρίου 2009, σσ. 11-24.
 11. Βλ. Α. Μωυσίδης «Η ελληνική οικονομία κατά τον 20ό αιώνα» στο Α. Μωυσίδης & Σ. Σακελλαρόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα στον 19ο και 20ό αιώνα: εισαγωγή στην ελληνική κοινωνία*, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα 2010, σσ. 272-274
 12. Στην Πόλη του Βόλου και από το 1911, δραστηριοποιείται μεγάλος αριθμός πολιτιστικών και επαγγελματικών οργανώσεων καθώς και συντεχνιακών συλλογικοτήτων. Βλ. ενδεικτικά, Κ.Χ. Χρηστόπουλος, *Εμπορικός Οδηγός Βόλου...*, ό.π., σσ. 31-33.
 13. Σχετικά με την ίδρυση του Εργατικού Κέντρου Βόλου, βλ. ενδεικτικά, Νίτσα Κολιού, *Οι ρίζες του Εργατικού Κινήματος και ο «Εργάτης» του Βόλου*, Οδυσσεάς, Αθήνα 1988.
 14. Το 1912 ιδρύεται στο Βόλο η *Πανεργατική Ένωση*, με σοσιαλιστική πολιτική κατεύθυνση. Το 1914 το *Εργατικό Κέντρο* διακόπτει τη λειτουργία του. Το 1919 ιδρύεται

- το *Εργατούπαλληλικό Κέντρο* Βόλου. Το 1924, η *Πανεργατική Ένωση* μετονομάζεται σε *Πανεργατικό Κέντρο* Βόλου και το 1928, το *Πανεργατικό Κέντρο* μετατρέπεται σε *Εργατική Ένωση*. Το 1930, λόγω της απόσχισης των σοσιαλιστών από τη Γ.Σ.Ε.Ε., ιδρύονται τα *Ανεξάρτητα Εργατικά Συνδικάτα* (ΑΕΣ). Το *Εργατικοϋπαλληλικό Κέντρο* υιοθετεί τη διασπαστική τάση από την οποία προκύπτει το *Εργατικό Κέντρο-ΓΣΕΕ* και το *Εργατικό Κέντρο-Α.Ε.Σ.* Βλ. ενδεικτικά, Γιάννης Στογιαννίδης, «Το Συνδικάτο Εργατοτεχνιτών Οικοδομικών και Συναφών Εργασιών Βόλου, 1952-1972», στο Πυθαγόρας II: Η συγκρότηση των εργατικών στρωμάτων στο Βόλο, 1880-1960, (ανακτήθηκε από: <http://labour-nolos.ha.uth.gr/photos/research4.pdf> 16/2/2021).
15. Βλ., γενικότερα, Γ. Μουγογιάννης, *Ο βολιώτικος πολιτισμός του μεσοπολέμου*, Εκδόσεις Πύλη, Αθήνα 1990.
 16. Εκτός των προαναφερόμενων εφημερίδων κυκλοφορούν ακόμη το περιοδικό *Πρωτοπόροι*, όργανο της «προχωρημένης διάνοησης» όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η εφημερίδα *Θεσσαλία*, καθώς και η εφημερίδα *Μάσκα* όργανο των δημοσιογράφων. *Η Θεσσαλία*, 21 Φεβρουαρίου 1930, σ. 2.
 17. Βλ ενδεικτικά, (Χ.Σ.), «Άγρια τρομοκρατία εξαπελύθη εις Βόλον», *Ριζοσπάστης*, 26 Ιανουαρίου 1930, σ. 4.
 18. Η *Εργατική Βοήθεια Ελλάδος* (ΕΒΕ) ήταν το ελληνικό τμήμα της Διεθνούς Οργανώσεως για την Βοήθεια των Επαναστατών (με το ρωσικό ακρωνύμιο ΜΟΠΡ) ιδρύθηκε τον Δεκέμβρη του 1924 και είχε ως βασικό της στόχο την ενίσχυση των φυλακισμένων και εξόριστων αγωνιστών και των οικογενειών τους.
 19. Α. Λούης, «Η Εργατική Λέσχη στο Βόλο», *Ριζοσπάστης*, 11 Οκτωβρίου 1930, σ. 2.
 20. Ο Αθλητικός Όμιλος *Ελληνικός Αστέρας* συμμετέχει στη διοργάνωση αλλά και αγωνιστικά στα Β΄ Παγασαία, στα 1930. Για τα παραπάνω, βλ. *Η Θεσσαλία*, 24 Μαρτίου 1930, σ. 2 και 10 Απριλίου 1930, σ. 2.
 21. *Η Θεσσαλία*, 16, 18 & 24 Μαρτίου 1930, σ. 2.
 22. Το Μάρτιο του 1930, διαβάζουμε στον τύπο ότι οι γνωστοί ερασιτέχνες πυγμάχοι Ιωάννης Βασινάκης, Διονύσιος Μακρής, Γεώργιος Μεταξάς δίνουν αγώνες με πανελληνίου φήμης πυγμάχους, βλ. *Η Θεσσαλία*, 21 Μαρτίου 1930, σ. 2. Μάλιστα τον Φεβρουάριο του ίδιου έτους προαναγγέλλεται η άφιξη του Αθηναίου διακεκριμένου πυγμάχου μεσαίων βαρών Ιωαν. Μπαλή. Βλ., *Η Θεσσαλία*, 12 Φεβρουαρίου 1930, σ. 3.
 23. *Η Θεσσαλία*, 2 Απριλίου 1930, σ. 2.
 24. Σύμφωνα με το καταστατικό που κατατέθηκε στο Πρωτοδικείο Βόλου στις 25 Ιουνίου 1929, ιδρύεται επίσημα η *Ένωσης Ποδοσφαιρικών σωματείων Θεσσαλίας*

- και την ίδια χρονιά αναγνωρίστηκε επίσημα από την *Ελληνική Ποδοσφαιρική Ομοσπονδία*. Βλ. Χρ. Σεμέργελης, «Μορφές του αθλητισμού στη Μαγνησία», περ. *Εν Βόλω*, 14 (2004), σσ. 3-65 (αναφορά στη σ. 42).
25. Τον Ιανουάριο του 1930 ο ισόπαλος αγώνας ανάμεσα στις ομάδες του *Τοξότη* και του *Πηλέα* διεξάγεται σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο της πλατείας Γεωργίου Α΄. *Η Θεσσαλία*, 6 Ιανουαρίου 1930, σ. 3. Αγώνες ποδοσφαίρου και πετοσφαίρισης διεξάγονται στους χώρους των 4ου και 5ου Δημοτικών Σχολείων. *Η Θεσσαλία*, 20 Φεβρουαρίου 1930, σ. 3.
26. Για παράδειγμα ο σύλλογος της *Νίκης* Βόλου που εμφανίζεται να διαθέτει δικό του γήπεδο και να γυμνάζει μεγάλο αριθμό αθλητών. Βλ. *Η Θεσσαλία*, 3 Ιανουαρίου 1930, σ. 3.
27. *Η Θεσσαλία*, 3 Φεβρουαρίου 1930 σ. 3, 15 Απριλίου 1930, σ. 2. και 16 Απριλίου 1930, σ. 2.
28. *Η Θεσσαλία*, 23 Μαρτίου 1930, σ. 2.
29. Στις διοργανώσεις της ΠΕΑΣ φαίνεται να συμμετέχουν σωματεία όπως ο *Εθνικός Παλαιών*, ο *Άτλας Νίκης*, *ΑΕΑΘ Απόλλων* και ο *Ηρακλής Νίκης* κλπ, βλ. *Η Θεσσαλία*, 17 Ιανουαρίου 1930, σ. 3, 25 Ιανουαρίου 1930, σ. 2, 22 Φεβρουαρίου 1930, σ. 3 και 7 Μαρτίου 1930, σ. 2.
30. Βλ. ενδεικτικά, Δ. Καραγιώργος *Νίκη Βόλου: από τα σπλάχνα των προσφύγων στη Νέα Ιωνία της Μαγνησίας (1924-1974)*, αδημοσίευτη Διπλωματική Εργασία, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών, ΜΠΣ Αθλητικές Σπουδές: Κοινωνιολογία, Ανθρωπολογία, Ιστορία, ΕΑΠ, 2020.
31. *Η Αθλητική*, 18 Φεβρουαρίου 1929, σ. 3.
32. *Η Θεσσαλία*, 10 Φεβρουαρίου 1930, σ. 3.
33. *Αθλητική Εβδομάς*, 12 Σεπτεμβρίου 1928, σ. 14.
34. *Αθλητική Επιθεώρησης*, Σεπτέμβριος 1925, σ. 4.
35. Ενδεικτικά αναφέρουμε τη διεξαγωγή φιλικής αναμέτρησης ανάμεσα στη μεικτή ανεπίσημων ομάδων του συνοικισμού της Νέας Ιωνίας και όλων των άλλων ανεπίσημων ομάδων του Βόλου. Η μεικτή ομάδα του συνοικισμού αποτελούταν από παίκτες των ποδοσφαιρικών σωματείων του Ηρακλή και του Άτλαντα ενώ της μεικτής Βόλου από ποδοσφαιριστές του Αίαντα, του Απόλλωνα και του Εθνικού. *Η Θεσσαλία*, 29 Μαρτίου 1930, σ. 2.
36. Ενδεικτικά αναφέρουμε τους αγώνες που δίνουν τοπικοί ποδοσφαιρικοί σύλλογοι (*Κένταυρος* και *Τοξότης*) με μεικτές ομάδες του στόλου, όταν πλοία του αγκυροβολούν στο λιμάνι του Βόλου. Συνήθως με τις ομάδες του Στόλου αγωνίζονται γνωστοί ποδοσφαιριστές όπως για παράδειγμα ο Βασίλης Ανδριανόπουλος

- του Ολυμπιακού και ο Κ. Τσολίνας του Παναθηναϊκού, βλ. *Η Θεσσαλία*, 5 Μαρτίου 1930, σ. 2.
37. Η αναγγελία αφορά δωρεά του Νικόλαου Αξελού, βιομηχάνου, προς τον Ναυτικό όμιλο της πόλης. *Η Θεσσαλία*, 22 Φεβρουαρίου 1929, σ.2. Για το δεύτερο παράδειγμα βλ., *Η Θεσσαλία* 10 Ιανουαρίου 1930, σ. 2.
38. Παραδειγματικά αναφέρουμε την Ποδοσφαιρική Ομάδα της Ένωσης Μηχανοσιδηρουργών (ΠΟΕΜ) που εμφανίζεται και ως Αθλητική Ένωση Μηχανοσιδηρουργών (ΑΕΜ). *Η Θεσσαλία*, 10 Απριλίου 1930, σ. 2.
39. Ενδεικτικά αναφέρουμε τον αποκριάτικο χορό της ΑΕΚ στον οποίο «θα παρευρεθεί το καλύτερο μέρος της κοινωνίας μας για να ενισχύσει την κοινωφελή δράση του από ετών δρώντος προοδευτικού σωματείου». *Η Θεσσαλία*, 21 Φεβρουαρίου 1930, σ. 3.
40. Ενδεικτικά, για την ίδρυση και τη λειτουργία της Ομοσπονδίας, βλ. Χ. Τσιτζιλώνης, *ΟΚΝΕ 1922-1943, Σύγχρονη Εποχή*, Αθήνα 1989.
41. Βλ. Μ. Χουμεριανός «Από το ΣΕΚΕ στο ΚΚΕ», στο *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, τόμ. 7ος, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σσ. 51-53.
42. Α. Gounot, «Sport or Political Organization? Structures and Characteristics of the Red Sport International, 1921-1937», *Journal of Sport History*, vol. 28, no. 1 (Spring 2001), σ. 23.
43. Βλ. «Θέσεις της Κ.Ο.Ε. της Ομοσπονδίας Εργατικού Αθλητισμού της Ελλάδος», Ριζοσπάστης 17 Μαρτίου 1928, σ. 3 και Κεντρική Επιτροπή «Η ίδρυση Π.Ε. στο Βόλο», *Ριζοσπάστης*, 4 Οκτωβρίου 1929, σ. 2.
44. Βλ. «Το κόκκινο σπορ. Ποιός ο ρόλος και η σημασία του μέσα στο εργατικό κίνημα», *Ριζοσπάστης*, 4 Σεπτεμβρίου 1927, σ. 3.
45. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιουλίου 1929, σ. 3.
46. Σύμφωνα με αναφορά του *Ριζοσπάστη* «σε κάθε ελληνική πόλη λειτουργούσαν περιφερειακές επιτροπές της ΟΕΑ», βλ. και «Η αθλητική δραστηριότητα της ΟΚΝΕ», *Ριζοσπάστης*, 19 Δεκεμβρίου 1976, σ. 8.
47. Το Κομμουνιστικό Κόμμα εμφανίζεται να έχει ισχυρή εκλογική δύναμη κατά τις εκλογές του 1926, 1932 και 1933. Βλ. ενδεικτικά, Χ. Ν. Γεωργαντίδη - Ήλ. Νικολακόπουλου, «Η εξέλιξη της εκλογικής δύναμης τού ΚΚΕ μεταξύ των δύο πολέμων», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, Β' και Γ' τετράμηνο 1979, (448-468), σ. 455.
48. Άρθρο της εφημερίδας *Ριζοσπάστης* με τίτλο «Η ίδρυση Π.Ε. στο Βόλο» αναφέρει ότι «ο “Εργ. Αστήρ” κατόπιν εντολής της Κ.[εντρικής] Επιτροπής της Ο.Ε.Α. καλεί συσκεψιν των Δ.Σ. των υπαρχόντων εκεί εργατοαθλητικών συλλόγων προς ίδρυσιν

- Π.[επιφερειακής] Ενώσεως Εργατοαγροτικού Αθλητισμού Θεσσαλίας και εκλογής Περιφερειακής Οργανωτικής Επιτροπής εις την οποίαν θα ανατεθεί η οργάνωσις της α΄ Π.[επιφερειακής] Συνδιασκέψεως». *Ριζοσπάστης*, 4 Οκτωβρίου 1929, σ. 2.
49. Ο *Ριζοσπάστης*, από το 1927 αρχίζει να πυκνώνει τις αναφορές του στον αθλητισμό και σταδιακά καθιερώνει μόνιμη στήλη με τίτλο, «Το κόκκινο σπορ».
50. Σε άρθρο που σχολιάζει τους αγώνες που διεξάγει το σωματείο με άλλα «αστικά» ποδοσφαιρικά σωματεία της πόλης, είτε λόγω απουσίας άλλων εργατικών αθλητικών σωματείων την περίοδο αυτή, ο ανταποκριτής τονίζει τη μεγάλη έκπληξη των παρευρισκομένων Διοικητικών Συμβουλίων των «αστικών» αθλητικών συλλόγων, αναφορικά με τις αγωνιστικές επιδόσεις του *Εργατικού Αστέρα*. Στην έκδοση του Δεκεμβρίου του 1927, σχετικό άρθρο σχολιάζει την αγωνιστική ισχύ του σωματείου και εκθειάζει την ικανότητά του να αποσπάσει ισόπαλο αποτέλεσμα σε αναμέτρηση με προσφυγικό ποδοσφαιρικό σωματείο της πόλης. Το προσφυγικό σωματείο για το οποίο γίνεται αναφορά είναι η δεύτερη (Β΄) ομάδα της προσφυγικής *Αθλητικής Ένωσης Κωνσταντινουπολιτών* Βόλου (ΑΕΚ). Ένα από τα ισχυρότερα ποδοσφαιρικά σωματεία της πόλης με αριθμητική υπεροχή μελών και ιδιαίτερη τεχνική κατάρτιση των παικτών του. Το σωματείο αυτό αντιμετωπίζει ο *Αστέρας* σε μια από τις πρώτες αθλητικές του αναμετρήσεις στο κεντρικό για την εποχή γήπεδο του Βόλου, που βρίσκεται στην πλατεία Γεωργίου του Α΄. Βλ. [Ε.Κ.], «Οι εργάτες αθλητές του Βόλου», *Ριζοσπάστης*, 30 Δεκεμβρίου 1927, σ. 2.
51. Η αδράνεια του ΔΣ της Περιφερειακής Ένωσης τονίζεται και σε άρθρο του *Ριζοσπάστη*: «Τώρα επιβάλλεται στην αδρανούσα Κεντρική Διοίκηση να αφήσει τη παθητική στάση της και να αφειρωθεί εντατικά για το μπάσιμο των αθλητών εργατών από τους αστικούς συλλόγους στις πραγματικές ταξικές αθλητικές οργανώσεις». *Ριζοσπάστης*, 3 Ιουνίου 1929, σ. 3.
52. *Η Θεσσαλία*, 25 Απριλίου 1930, σ. 3.
53. Χαρακτηριστική είναι η παρουσία μελών του Διοικητικού Συμβουλίου του *Αστέρα* στη συνέλευση των εργατών της Βιομηχανικής Ένωσης Δέρματος και της Μηχανουργικής Ένωσης, στις οποίες επιχειρούν να πείσουν τους εργάτες να ιδρύσουν ποδοσφαιρική ομάδα των σωματείων τους. Βλ. *Ριζοσπάστης*, 12 Απριλίου 1929, σ. 3. Άρθρο τοπικής εφημερίδας αναφέρει επίσης ότι στην αίθουσα της Εργατικής Ένωσης της πόλης έγιναν οι εργασίες του 4ου τοπικού εργατικού κομμουνιστικού συνεδρίου με την παρουσία όλων των αντιπροσώπων «των εν τη πόλει μας σωματείων της Ενωτικής Συνομοσπονδίας». Ένα εκ των θεμάτων του συνεδρίου ήταν και ο Εργατικός αθλητισμός. Εκτός των άλλων και «προς καλλιτέραν οργάνωσιν των εργατών Βόλου απεφασίσθη να ιδρυθούν εργοστασιακά

- επιτροπαί και κομμουνιστικοί πυρήνες». *Ταχυδρόμος* (Βόλου), 28 Ιουλίου 1930, σ. 3.
54. *Η Θεσσαλία*, 21 Ιουνίου 1930, σ. 2.
55. *Ριζοσπάστης*, 12 Απριλίου 1929, σ. 3.
56. *Η Θεσσαλία*, 3 Μαΐου και 18 Μαΐου 1930, σ. 2.
57. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιουλίου 1929, σ. 2.
58. *Ριζοσπάστης*, 12 Απριλίου 1929, σ. 2.
59. *Ριζοσπάστης*, 14 Ιουλίου 1929, σ. 2.
60. *Η Θεσσαλία* 3 Μαΐου 1930, σ. 2, 12 Ιουλίου 1930, σ. 3 και 19 Ιουλίου 1930, σ. 3
61. Μεταξύ των δράσεων της Περιφερειακής Ένωσης περιλαμβάνονται και συχνές αθλητικές συναντήσεις μεταξύ του εργατικού *Αστέρα* και του εργατικού αθλητικού σωματείου του Λέοντα Λαμίας, επίσης μέλους της ΟΕΑ. Συχνές είναι και οι εκδρομές στη γύρω περιοχή, όπως στα χωριά Κατηχώρι, Πορταριά και Μακρυνίτσα, με σκοπό όπως αναφέρει το σχετικό άρθρο τη διεξαγωγή ποδοσφαιρικής συνάντησης με υπάρχουσα εργατική ομάδα «την οποία διοικούν διάφοροι τζορπατζίδες[πλούσιοι χωρικοί σύμφωνα με τη χρήση του όρου από το ΚΚΕ κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου]» και την προσπάθεια «για μπάσιμό της στη ΠΙΕΕΑ». [Ανταποκριτής], «Η κίνηση του εργατικού σπορ στο Βόλο», *Ριζοσπάστης*, 3 Αυγούστου 1930, σ. 2.
62. *Η Θεσσαλία*, 27 Μαρτίου 1930, σ. 2.
63. *Η Θεσσαλία*, 15 Απριλίου 1930, σ. 2.
64. *Η Θεσσαλία*, 18 Απριλίου 1930, σ. 2.
65. Βλ. άρθρο [Χ.Σ.], «Μαζική διαδήλωση των εργατών αθλητών στο Βόλο. Ζητωκραυγές υπέρ του Κ.Κ.», *Ριζοσπάστης*, 19 Ιουνίου 1932, σ. 1.
66. Βλ. σχετικά, Ε.τ.Κ. 400/διάταγμα της 9ης Δεκεμβρίου του 1925, «Περί ενιαίας οργάνωσης της Σωματικής Αγωγής και της στρατιωτικής προπαιδευσεως καθ' άπαν το κράτος». Με το διάταγμα αυτό συγκροτήθηκε από το Παγκαλικό Καθεστώς η *Διεύθυνση Εθνικής Φυσικής Αγωγής* (ΔΕΦΑ), ένας νέος κρατικός φορέας διαχείρισης της γυμναστικής και αθλητικής κίνησης που έθετε τη λειτουργία των γυμναστικών και αθλητικών συλλόγων κάτω από τον απόλυτο και αυστηρό έλεγχο του κράτους. Κύριο έργο της ΔΕΦΑ αποτελούσε η προπαγάνδα υπέρ της Εθνικής Φυσικής Αγωγής και της στρατιωτικής προπαιδευσεως των νέων.
67. [Χ.], «Λεπτομέρειες για το ενωτικό εργατικό συνέδριο στο Βόλο». *Ριζοσπάστης*, 4 Αυγούστου 1930, σ. 2. Βλ. επίσης, *Ριζοσπάστης*, 1 Μαΐου 1929, σ. 3.
68. *Ριζοσπάστης*, 19 Μαρτίου 1930, σ. 4. Ο όρος αναφέρεται στο «ιδιώνυμο» (ειδικό) αδίκημα όπως περιγράφεται στον νόμο Ν.4229 του 1929. Όπως ανέφερε ο

Ελευθέριος Βενιζέλος κατά την συζήτηση του νομοσχεδίου «το νομοσχέδιον δεν επιδιώκει να διώξη τον κομμουνισμόν ως ιδέαν, αλλά τη Γ' Διεθνή και τας μπολσεβικικάς αρχάς αυτής, αίτινες απέχουν πολύ του ιδεώδους κομμουνισμού. Το νομοσχέδιον επιδιώκει τη δίωξιν των οπαδών της Γ' Διεθνούς». Ενώ σε προεκλογική του συγκέντρωση το 1928 τόνιζε ότι στόχος του νομοσχεδίου είναι να «καταστή δυνατή η αποτελεσματική κοινωνική άμυνα κατά των απροκάλυπτων ανατρεπικών ενεργειών των εχθρών του κοινωνικού καθεστώτος». Ο νόμος προέβλεπε για τους «παραβάτες» αυστηρές ποινές, όπως πολύμηνη φυλάκιση, εξορία και εκτοπισμό. Βλ. σχετικά, Ε.τ.Κ. 245/Ν.4229/25 Ιουλίου 1929, «Περί των μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών».

69. Ο. Μπέβερ, «Η προλεταριακή αυτοάμυνα», στην *Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, αρ. 8 (Ιούνιος 1932), σσ. 368-372.
70. Πριν τη διεξαγωγή της ποδοσφαιρικής συνάντησης πραγματοποιήθηκε πυγμαχική συνάντηση μεταξύ του γνωστού βολιώτη πυγμάχου του Γεώργιου Μεταξά και του αθηναίου πυγμάχου Τριανταφυλλίδη. Στη διάρκεια των εκδηλώσεων αισθητή έκανε την παρουσία της και η φιλαρμονική της πόλης. Βλ. *Ταχυδρόμος* (Βόλου), 24 Αυγούστου 1930, σ. 3.
71. [Χ.Σ.], «Το κόκκινο σπορ. Η σημερινή ποδοσφαιρική συνάντηση στο Βόλο», *Ριζοσπάστης*, 24 Αυγούστου 1930, σ. 2. Σχετικά με τους συλλόγους στους οποίους η ΟΕΑ εμφανίζεται να ασκεί ιδιαίτερη επιρροή, βλ. *Ταχυδρόμος* (Βόλου), 26 Αυγούστου 1930, σ. 4.
72. Ο χώρος του Κυνηγετικού Συλλόγου στον Άναυρο, ήταν από το 1928 το γήπεδο του *Κενταύρου* το οποίο εγκαινιάστηκε επίσημα στις 2 Μαρτίου του 1930.
73. *Ριζοσπάστης*, 25 Αυγούστου 1930, σ. 2.
74. «Κρατούντες επί τινός κοντού ερυθράν σημαίαν», όπως αναφέρει η εφημερίδα *Ταχυδρόμος* του Βόλου, 25 Αυγούστου 1930, σ. 3.
75. Για μια εκτενέστερη περιγραφή, Αυτόθι,
76. *Μακεδονία*, 25 Αυγούστου 1930, σ. 4. Για τα γεγονότα αυτά, βλ. επίσης, *Ταχυδρόμος* (Βόλου), 25 Αυγούστου 1930 σ. 3.
77. *Λαϊκή Φωνή*, 25 Αυγούστου 1930, σ. 2 και *Η Θεσσαλία*, 25 Αυγούστου 1930, σ. 3.
78. *Μακεδονία*, 25 Αυγούστου 1930, σ. 4 και *Ταχυδρόμος* (Βόλου), 26 Αυγούστου 1930, σ. 4.
79. *Ταχυδρόμος* (Βόλου), *ό.π.*
80. *Η Θεσσαλία*, 26 Αυγούστου 1930, σ. 3
81. Βλ. ενδεικτικά, «Η κίνηση του σπορ και της Λέσχης του Βόλου», *Ριζοσπάστης*, 3 Ιουνίου 1929, σ. 3.

82. *Η Θεσσαλία*, 28 Ιουλίου 1930, σ. 3.
83. *Εμπρός*, 27 Αυγούστου 1930, σ. 3.
84. *Η Θεσσαλία*, 27 Αυγούστου 1930, σ. 4.
85. *Εμπρός*, 27 Αυγούστου 1930, σ. 3.
86. *Η Θεσσαλία*, 27 Αυγούστου 1930, σ. 3. Στο συγκεκριμένο δημοσίευμα αναφέρονται τα ονόματα πολλών συλληφθέντων κατοίκων και αθλητών από Αθήνα και Βόλο.
87. *Εμπρός*, 29 Αυγούστου 1930, σ. 3.
88. *Ριζοσπάστης*, 29 Αυγούστου 1930, σ. 1.
89. Βλ. την αναδημοσίευση στο *Ριζοσπάστη* άρθρου της τοπικής Βενιζελικής εφημερίδας *Λαϊκή Φωνή*, σύμφωνα με την οποία «οι συλλαμβανόμενοι όλοι ή τινές υποβάλλονται εις βασανιστήρια, δερόμενοι ανηλεώς εν ταυτώ δε απαγορεύεται η μετ' αυτών επικοινωνία και εις αυτούς τους συνηγόρους των όπως και εις τας οικογενείας των. Είναι προφανές ότι η αστυνομική αρχή, καταλύουσα αυτή αυτή μερικούς νόμους ή και συνταγματικές διατάξεις, δια των οποίων προστατεύεται ο πολίτης κατά των αυθαιρεσιών». *Ριζοσπάστης*, 29 Αυγούστου 1930, σ. 1.
90. Ο. Μπέβερ, «Η προλεταριακή αυτοάμυνα», *ό.π.*